

Etológia mindenkinek

II. Rész

Mielőtt rátérnénk a megerősítők alkalmazására, a klasszikus és az instrumentális kondicionálás néhány speciális elemét tekintsük át, mivel ezek relevánsak az állatokkal végzett gyakorlati munkánkkal.

Egy asszociáció akkor kondicionálódik optimálisan, ha a FI és a Flenl megbízhatóan összekapcsolódik. Az instrumentális kondicionálásban ez igaz a megerősítőkre is. Nem győzöm eleget hangsúlyozni, hogy különösen a tanítás kezdeti szakaszában döntőfontosságú az asszociálandó elemek rövid időintervallumon belüli, gyakran ismétlődő összekapcsolása.

Leárnyékolás

Egy időben érkező, eltérő erősségű jelek, ingerek „árnyékolhatják” egymást. A kiképző sokszor nehezen tudja meghatározni, hogy több lehetséges ingerből melyik elsődleges a kutya számára, melyikkel jött létre az asszociáció. Csak laboratóriumi körülmények között hozhatók létre olyan körülmények, amelyben a kísérleti állatnál csak egyetlen ingerre alakítunk ki társítást. A gyakorlatban a verbális kommunikáció (hangjel) szinte mindig társul például testbeszéddel (látjel). Segít a jelenség felismerésében és a valóban asszociálódott inger meghatározásában, ha megismerjük a **preparedness** fogalmát. A kifejezés azt jelenti, hogy létezik olyan örökletes hajlam, ami miatt bizonyos ingerrel gyorsabban kialakulhat asszociáció, mint a másikkal. A kutya számára a társas viselkedésben (a tréning legtöbbször intenzív szociális, társas kapcsolatot jelent), ilyenek a szemmel érzékelhető ingerek, vagyis a fajtárs testbeszéde. Lehet, hogy észrevétlenül nem a hangjelre alakul ki elsődlegesen egy feltételes reflex, hanem a tanítás közben akarva-akaratlanul adott látjelre. A kiképzőnek figyelnie kell a mozgására, gesztusaira. Gyakran megfigyelhetjük, hogy a gyakorláskor mindig teljesítő kutya a vizsgán például az „Úlj!” hangjelre állva marad. Ez azért lehet, mert a vizsgán jobban vigyázunk, nehogy pontlevonást eredményezhető látjel kísérje a vezényszót. A kutya viszont a látjellel együtt asszociálta a hangjelet, sőt a preparedness miatt valószínű, hogy a látjel volt az elsődleges FI. A segítő sporttárs figyelme sokat segíthet a kutya vezetőnek a szándéka ellenére adott látjelek elhagyásában.

Látens gátlás

Tipikus kezdőkutyás helyzet: a növendékkutya belefeszül a pórázba, és mint Károly bácsit Frakk a rajzfilmben, úgy húzza a gazdáját. A kutyavezető – pontosabban a kutya által vezetett személy –, erőltlenül kérleli: „Lassabban!” vagy „Lábhoz!”. A kutya láthatóan figyelmen kívül hagyja az „utasításokat” és lelkesen tovább vonszolja a szerencsétlent. Ahogy nő, erősödik a kölyök, úgy válik egyre elviselhetlenebbé a helyzet. Nincs pardon, jöjjön a kutyaiskola. Amíg a kutyánkkal egy időben kezdő társak már szépen baktatnak vezetőjük lába mellett, addig példánk kutyavezetője – bár igyekszik követni a tréner utasításait –, nem boldogul a húzó kutyával. Megszületik a gazda ítélete: a kutyája képességeivel van baj. A tapasztalt kiképzésvezető megvizsgálva a kutya előéletét, más következtetésre jut. A „lejáratos”, „inflálódott” hangjel (a „Lábhoz!”) helyett a jövőben az „Idel!” vagy az „Igazodj!” vezényszót kell alkalmazni! Láss csodát, a „buta kutya” hamar megtanulja a szabályos láb mellett menést. Mi a gyors változás magyarázata? Amennyiben még a tényleges kondicionálási eljárás előtt, a még közömbös F i (feltételes inger) a Flen i (feltétlen inger) nélkül éri az egyed, gondokat okozhat. A F i asszociáció nélküli ismétlődése elérve egy bizonyos kritikus számot, a későbbiekben az állat nagyon nehezen tud vele és egy Flen i-rel asszociációt kialakítani. A „kiképző” pedig nem érti, miért olyan „nehéz felfogású” kutyája, sőt még értetlennek, butának is tartja.

Blokkolás

Kísérlettel igazolható, hogy ha egy bizonyos esemény (viselkedésreakció, vagy F i) már nagyon gyakran asszociálódott (az agyban összekapcsolódott) egy bizonyos ingerrel (Flen i-rel), utána már nehezen alakul ki, alakítható ki asszociációja egy másik ingerrel.

Spontán megújulás

Nincs lehetőségünk annak megállapítására, hogy egy reflexkioltás valóban 100 %-ban sikerült-e. Valamikor régen kondicionálódott reakciók a kioltás, átalakítás után idővel spontán megjelenhetnek, amikor a megfelelő ingerrel újra találkoznak. A hibásan tanított mozdulatsor (például a ferde ülés láb mellett) javítható, de fennáll annak a veszélye, hogy stresszhelyzetben a kutya váratlanul újra a látszólag feledett hibás viselkedést produkálja.

Tanulás pozitív és negatív megerősítéssel

Megerősítéssel tanulás, a kondicionálás során

1. Tulajdonképpen mit nevezünk megerősítésnek, és hogyan működik?

A reflex fogalmának átisméltése és a két legfontosabb tanulási folyamat alapos tárgyalása után, vizsgáljuk meg, hogy a modern neuropszichológia mit nevez megerősítésnek, hogyan hat a kutyánkra és milyen típusait ismerjük.

A definíció így hangzik: „Azokat a jelzéseket, amelyek egy viselkedési reakcióval időbeni kapcsolatban vannak és ezáltal ennek a viselkedésreakció megjelenésének jövőbeni valószínűségét befolyásolják, megerősítésnek nevezzük”.

Miközben a megerősítések hatnak a kutyára, igen erős **érzelmi reakciókat** is **kiváltanak**, úgymint: félelmet, frusztrációt, örömet, megkönnyebbülést, dühöt stb. Az a fajta emocionális (érzelmi) állapot, amelyet megerősítés váltott ki, információt ad az egyed jelenlegi fitness (evolúciós siker) állapotának jövőbeni megváltozásáról. Ez az információ az instrumentális kondicionálás bevétel-kiadás-egyenleg folyamatába integrálódik és befolyásolja a kondicionálás kimenetelét. Az előbb említett három feltétel (az érzelmi információk kiváltása és integrálódás a bevétel-kiadás-egyenleg folyamatba) a kondicionálási eljárás alatt az idegsejt neuronjain (illetve annak szinapszisain), a pillanat törtrésze alatt lefutnak. A megerősítések ilyen módon befolyásolják a pillanatnyi motivációs állapotot és előbb egy konkrét tevékenységi tendenciát, később egy viselkedési reakciót váltanak ki.

Az egyed jelenlegi fitnessállapotát a megjelenő megerősítés megtarthatja az eredeti állapotban, vagy megváltoztathatja: veszélyezteteti, illetve javítja. Ide kívánczik még egyszer az alaptétel: **A tanulás az optimális alkalmazkodást szolgálja.**

2. A hagyományos fogalomdefiníciók

Hagyományos megközelítés szerint a megerősítést „jutalomnak”, illetve „büntetésnek” nevezzük. A jutalom következményeként megnő a viselkedés megjelenésének valószínűsége. Ezzel ellentétes hatású a büntetés. Következményeként csökken a viselkedés újbóli megjelenésének valószínűsége. A jutalom valami kellemes érzést vált ki, amit az egyed újra szeretne átélni, míg a büntetés egy viselkedés kellemetlen következménye.

A kissé régebbi tanulásbiológiával foglalkozó (külföldi) szakirodalmak különbséget tesznek a pozitív és a negatív jutalom és pozitív, illetve negatív büntetés között. A pozitív és a negatív fogalmakat a hozzáadandó és az eltávolítandó értelmében használják.

A jutalom és büntetés hagyományos felosztása

Pozitív jutalom: Az egyed valami kellemest kap.

Negatív jutalom: Valami kellemetlen eltávolítása miatt jut az egyed kellemes állapotba.

Pozitív büntetés: Az egyed valami kellemetlent kap.

Negatív büntetés: Valami kellemes eltávolítása okoz kellemetlen érzetet.

	Válasz növekedés	Válasz csökkenés
Inger adása	Pozitív jutalmazás Jó munkáért jó jegyet kapok. 	Büntetés. (pozitív) Ha órán beszélgetek, plusz munkát kapok.
Inger megvonás, visszavonás	Negatív jutalmazás Ha énekkarba járok délután, nem kell takarítanom otthon	Büntetés (negatív) Ha csúnyán beszélek, nem nézhetek tévét.

A modern neuropszichológia és részben már a legújabb tanuláskutatás is a „jutalom” és a „büntetés” fogalmát, a pozitív, illetve negatív értelmű alkalmazását már csak az antropomorf (emberiesítő) jellege miatt is erősen vitatja.

3. Korszerű fogalomdefiníciók

Hagyományos megközelítés szerint a megerősítést „jutalomnak”, illetve „büntetésnek” nevezzük. A jutalom következményeként megnő a viselkedés megjelenésének valószínűsége. Ezzel ellentétes hatású a büntetés. Következményeként csökken a viselkedés újbóli megjelenésének valószínűsége. A jutalom valami kellemes érzést vált ki, amit az egyed újra szeretne átélni, míg a büntetés egy viselkedés kellemetlen következménye.

A neuropszichológiával foglalkozó legújabb művek e fogalmakat már nem így tárgyalják. Helyette új, korszerűbb, tudományosan megalapozottabb definíciókat alkottak.

A 1. fejezet elején kiemelt meghatározás így módosul: **Azokat a jelzéseket, amelyek egy viselkedési reakcióval időbeni kapcsolatban vannak és ezáltal ennek a viselkedésreakció megjelenésének jövőbeni valószínűségét befolyásolják, megerősítőnek nevezzük. Amennyiben egy megerősítő a vele szoros időbeli kapcsolatban álló viselkedésreakció megjelenésének valószínűségét fokozza, a folyamatot pozitív megerősítésnek nevezzük.**

Illetve: **Amennyiben egy megerősítő a vele szoros időbeli kapcsolatban álló viselkedésreakció megjelenésének valószínűségét csökkenti, a folyamatot negatív megerősítésnek nevezzük.**

A pozitív és negatív fogalomak a viselkedés **mérhető teljesítménye** szempontjából (száma nő, ill. csökken) értelmezhető. Azokat a jelzéseket, amelyek mint pozitív megerősítés hatnak, a kutya számára kedvezőként is leírható. Azokat a jelzéseket pedig, amelyek mint negatív megerősítés hatnak, a kutya számára kellemetlen, kerülendőként írhatjuk le.

A fitness fogalmának és az egyed optimális alkalmazkodásának összefüggését szem előtt tartva, a „dicséret és büntetés”, illetőleg a „pozitív és negatív megerősítő” hatását a következőképp lehet magyarázni:

Az a jelzés mely bizonyos helyzetben, az egyed viszonylagos fitness növekedését okozza, a jövőben a megjelenésével összefüggő viselkedés gyakoribb fellépéséhez vezet. Az élőlényeknél általános szabályként ez az evolúciós siker növelését, illetve optimalizálását szolgálja. A kellemes érzést a fitness szint növekedése és emiatt a viselkedés újbóli kiváltódásának növekvő valószínűsége okozza. Egy kellemetlen érzést okozó jelzés, az egyed fitness szintjének csökkenéséről, illetve annak veszélyeztetettségéről közvetít információt. Azt a viselkedést, mely ilyen kellemetlen következményeket von maga után, valószínűleg kevésbé fogja az egyed felmutatni. Minden élőlény el akarja kerülni fitness szintjének csökkenését.

A helyes természettudományos látásmód miatt fontos megismerni a megerősítők valódi hatásmechanizmusát, de mindennapi tréningek alatt használhatjuk továbbra is a közérthetőbb jutalom és büntetés kifejezést.

4. A pozitív és a negatív megerősítés

Mit nevezünk kellemetlen ingernek és ez alapján, hogyan határozhatjuk meg a fájdalom fogalmát? A továbbiakban már csak a „pozitív és negatív megerősítés” kifejezést használom.

A megerősítés működését és hatékonyságát, szerepét a fitness növekedésében, illetve csökkenésének elkerülésében, az eddigiekben megismert összefüggéseket úgy is nevezhetjük: **„tanulás a sikerből és a kudarcból”**. Gyakran tapasztalhatunk olyan sikeres viselkedési reakciókat, melyek a fitness növekedését okozzák. Az ellentétét ugyanakkor viszont ritkán láthatjuk.

A pozitív és negatív megerősítések alkalmazása nem komplikált művelet, de nincs egyetlen „receptkönyvben” se leegyszerűsítve leírva. **Gépiesen soha ne alkalmazzuk!**

Csak egy idealizált világban képzelhető el a kizárólag pozitív megerősítővel végzett tanítás, ahol az élőlény a legkisebb hibát se tudja elkövetni, mert a környezet annyira optimális. Ilyen matematikai modellt létrehozhatjuk a számítógépen; – de a természet az evolúció során nem „készült fel” arra, hogy ilyen állapot valaha is kialakulhat.

A sikerből illetve a kudarcból tanulás, vagyis reagálás a pozitív és negatív megerősítésre, az evolúció során alakult ki. Az evolúció „gondoskodott arról”, hogy néhány megerősítés már öröklötten rendelkezésre álljon, ami mint reakció az öröklött viselkedésformákra (reflexek) jelenik meg.

Bizonyos fajra jellemző öröklött viselkedésminták is rendelkezésre állnak, amiket gyorsan meg tud tanulni. Az öröklött azt jelenti, hogy megerősítés fajtáját nem kell megtanulnia. Öröklött megerősítő például az *étel. Az étel létfontosságú és hiánya erőteljesen rontja a fitness-t.

*Az ételt adni = pozitív megerősítés.

Az étel megtagadása, különösen az étel elvétele = negatív megerősítés.

*étel: Nem teljesen szakszerű megállapítás, hogy étel az öröklött megerősítő. Pontosabb az a megfogalmazás, hogy az ízérzetek (sós, édes, fehérje, stb.) a tulajdonképpeni megerősítők.

Klasszikus kondicionálás eredményeként, a „sós” asszociációja a feltételes inger (FI) száraztáppal... és a FI „Jól van!”-al... és a FI nadrágzsebbe nyúlással... és, és, és = **a megerősítés jutalomfalattal.**

Az instrumentális kondicionálás bemutatásakor már említésre került a vágyakozás felkeltésének, az ösztönzésnek a szerepe. A falat adása csak abban az esetben tekinthető pozitív megerősítésnek, ha az adott helyzetben a kutya vágyik rá. A falat elvétele pedig csak akkor negatív megerősítés, ha az elvételekor az egyed valóban ragaszkodott hozzá!

A megerősítők hatása tehát nem változtathatatlan és tökéletes, hanem a pillanatnyi helyzettől függ.

Szintén örökletes megerősítő a fájdalom. A fájdalom általánosságban negatív megerősítő szerepet lát el. A test figyelmeztető jelzése. Olyan káros behatásokra figyelmezteti a szervezetet, mely a fitness-t drasztikusan csökkenti/károsítja egészen a pusztulásig. Ebből következik, hogy azok a viselkedésmódok, melyek a fájdalommal szoros időbeli kapcsolatba kerülnek, a jövőben ritkábban jelennek meg. Még a fájdalomra is igaz, hogy hatása függ a pillanatnyi szituációtól.

Konrad Lorenz írja:

...,Olyan élőlény, amely a klasszikus pavlovi reflexekre képes, ez a reflex két, hatásában egymással ellentétes ingerrel váltható ki. Egyrészt rászoktatható ingerrel (reinforcement), mely az „előrehaladó” viselkedést erősíti, másrészt viszont leszoktató ingerrel (deconditioning, extinguishing), mely azt gyengíti, vagy teljesen elfojtja. Az embernél az első ingerfajta hatása örömmérettel, a második kedvetlenséggel társul és nem követünk el antropomorfizálást, ha ezt a magasabb rendű állatoknál is röviden jutalmazásnak és büntetésnek nevezzük... Egy viselkedésmód bármiféle rásegítő jutalmazással való szoktatása az organizmust (élőlényt) arra készíti, hogy a jövőbeli jutalom érdekében jelenlegi „büntetést” is elviseljen... Csábító zsákmány reményében egy kutya, vagy egy farkas sok mindent megtesz, amit egyébként csak nem nagyon szívesen tenne: tüskés bozótban rohan keresztül, hideg vízbe ugrik, és olyan veszélyeknek teszi ki magát, amelyekről bizonyíthatóan fél. A leszoktató mechanizmusok fajfenntartó teljesítménye nyilvánvalóan abban rejlik, hogy **ellensúlyt** képez a rászoktatókkal szemben, megakadályozva, hogy az organizmus a jutalmat ígérő ingerszituáció iránti igyekezete sodrában olyan veszélyeket vállaljon, amelyek semmiképpen sem állnak arányban az elvárt nyereséggel. Az organizmus nem hozhat olyan áldozatot, mely „nem éri meg”. Az időjárást figyelmen kívül hagyva nem indulhat egy farkas vadászatra a tél leghidegebb éjszakai viharában egyetlen étkezésért... A jutalom és a büntetés, az öröm és az elkedvetlenedés egymásnak ellentmondó hatása ténylegesen arra szolgál, hogy a fizetendő árat és az elnyerhető nyereséget mérlegelni lehessen...” (Konrad Lorenz: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne IKVA 1988).

Egy másik megerősítővel (menekülő zsákmány) magas motivációs szintre hozott kutya ilyen állapotban csak a végletesen erős „figyelmeztető jelzést” veszi figyelembe. Úgy is mondhatnánk, hogy ebben a helyzetben – bizonyos szintig –, a fájdalomjelzést a belső bevétel-kiadás-egyenleg rendszer nem akceptálja: a kutya továbbfut az üldözött zsákmány után.

Általánosságban igaz a következő szabály: emocionálisan (emóció = érzelem, izgatottság) minél inkább érintett a megerősítővel végzett kondicionáláskor az egyed, a folyamat annál gyorsabban megy végbe. Ahogy ezt a 8/1. fejezet tárgyalja: a megerősítők, azzal hogy érzelmi reakciókat váltanak ki, hatnak a motivációs szintre és ezáltal a viselkedési készségekre. Vagyis ha a kutyánkban nagyon erős a vágy a labda után, sokkal jobban „töri magát” érte, és gyorsabban tanul, ha „vágyainak tárgyát” használjuk.

Amíg a kondicionáláshoz kapcsolt pozitív megerősítő növeli a pillanatnyi fitness-t és kivált egy pozitív érzelmi reakciót (leegyszerűsítve örömet). Addig a kondicionáláshoz kapcsolt negatív megerősítő hatása veszélyezteti a pillanatnyi fitness-t és kivált egy negatív emóciót (például félelmet).

Amikor az egyed számára kellemetlen inger abbamarad, illetve megszűnik, ez a fitness szint megmaradása miatt szintén pozitív érzelmi reakciót vált ki (megkönnyebbülést). A folyamatban a megszüntetés pozitív megerősítőként szerepel. Ennek az ellentéte, amikor egy kellemes érzést kiváltó inger marad abba vagy szűnik meg. Ez a fitness szint veszélyeztetettsége miatt negatív emóciót vált ki (leginkább frusztrációt). A megszüntetés aktusát negatív megerősítésnek nevezhetjük.

A kondicionálás eredményeként létrejött társításos reflexek időlegesen, fennmaradásukhoz rendszeres ismétlésre van szükség. Az egyetlen helyzet, amely az asszociációt tartósan, hosszú ideig megőrzi, amikor az egyed olyan erős érzelmi hatás éri, amit már **traumának** nevezünk. A napi gyakorlatban, a tréningek során az ilyen erős érzelmi reakciókat kiváltó helyzeteket kerülni kell, különben a kiképzés eredménytelen lesz. A fokozott érzelmi hatások különösen akkor károsak:

- amikor finom asszociációkat alakítanánk ki,
- amikor olyan viselkedésreakciót kondicionálnánk, ami erős érzelmi hatás esetén nem igazán tartozik a fajra jellemző standardreakciók sorába.

Az erős emóció hatására a finomabb ingerekre nem reagál az egyed. Úgy is szoktuk mondani, a kutya időlegesen „nagyothallóvá” vált. Ennek az oka az, hogy az élőlény ezen állapotában csak a túlélésre törekszik. Felfokozott érzelmi állapot az egyed számára egyben stresszhelyzet is. Ebből adódóan, az idegrendszer tisztán biológiai okok (például adrenalin túltermelés) miatt, képtelen a normális ingerületvezetésre.

A kiképzés során minden olyan megerősítőt használhatunk, amelyet a kutya könnyen érzékel, ugyanakkor ténylegesen alkalmas megerősítésre. A kutyakiképzésben kiválóan használható **pozitív megerősítők**, az **étel** (nevezzük jutalomfalatnak), és a **szociális kontaktus** (társas együttlét) minden formája (például a **játék**, a figyelmesség stb.). A játék ver hidat egy további pozitív megerősítés, a vadászó vagy **zsákmányszerző viselkedés** felé. A játékeszközt használhatjuk a közös szociális interakcióban (a kellemes, felszabadult, együtt végzett játékban) és bevethetjük, mint üldözhető zsákmányt.

Hangsúlyozni kell, hogy a kellemes jutalmazó érzést nem a falat/zsákmány megszerzése aktiválja, hanem az a tevékenység, ami lehetővé teszi a megszerzést. Ilyen tevékenység például a vadászat, aminek betetőzése, eredménye, pozitív megerősítése, a zsákmány megszerzése.

Negatív megerősítésre nagyon alkalmas a fájdalom okozása, az étel elvétele, a társas együttlét megszakítása vagy a sikertelen zsákmányszerzés.

A gerincesek esetében, a károsító hatásokra fellépő viselkedésreakciókat összehasonlítva, és párhuzamba állítva az emberi viselkedésreakciókkal, kijelenthetjük, hogy ilyenkor fájdalmat éreznek. Az biztos, hogy a fájdalmat kellemetlen jelzésnek kell tekinteni, amennyiben hatására egy viselkedés megszakad. Viszont csak több kondicionálási folyamat vizsgálata mutatja meg, hogy az adott körülmény mellett a fájdalom ténylegesen negatív megerősítőként hatott-e. Ez a megállapítás végül is érvényes minden megerősítőre. Azon jelzést, mely a jövőben bizonyíthatóan nem befolyásol viselkedési reakciót, a definíció szerint nem lehet megerősítőnek tekinteni.

A társas kapcsolat megszakítását is negatív megerősítőnek kell tekinteni. Más gerinces fajokkal való összehasonlítás nélkül is, pusztán megfigyelések alapján bizonyított, hogy a szociális kapcsolat megszakítása az egyedre pszichikai terhet rak. Ez kellemetlen a kutyának és negatív megerősítő hatású. A két említett negatív megerősítő szakszerűtlen, mértéktelen alkalmazása káros, sőt beteges folyamatokat indíthat el az állatban (is).

5. A megerősítők alkalmazása a kiképzői gyakorlatban

- A megerősítés optimális időzítésére (timing) is érvényes, amit a reflexről feljebb már olvashattak. Az asszociációs idő a napi tréningek során lehetőleg egy másodperc körül legyen.
- Az alkalmazott megerősítők – az adott kondicionálási folyamatban –, fejtsenek ki tényleges megerősítő hatást.

- Amikor egy nemkívánatos viselkedési reakciót negatív megerősítővel szakítunk meg (hogy aztán a kívánatos alternatív viselkedést pozitív megerősítővel megerősíthessük), a negatív megerősítőnek olyannak kell lennie, hogy a kerülendő magatartást **azonnal, megbízhatóan és teljesen** megszakítsa. Kerülendő a különböző változatokkal való kísérletezés (például eltérő erősségű megerősítéssel), mert az egyed a kellemetlen ingerhez hozzászokhat.
- Akkor alakul ki leggyorsabban és legtartósabban a (megerősítővel végzett) kondicionálás, ha a megerősítő kezdettől fogva, a kívánatos eredmény eléréséig, legteljesebb következetességgel kapcsolódik össze a megerősítendő viselkedéssel.
- **Amint** pozitív megerősítéssel **elértük az optimális gyakorlási szintet**, meg kell változtatni a megerősítés stratégiáját. Úgy tudunk egy viselkedésreakciót (a hozzátartozó kiváltóingerral együtt) erősen, hosszú időre rögzíteni, hogy variáljuk a megerősítéseket. Ha a kondicionálandó viselkedés egyszer sikeres, egyszer nem – és ez az egész a kutya számára előre nem prognosztizálható (számítható ki, jósolható meg) –, a kívánt tanított viselkedés összességében nagyobb megerősítést kap. Ennek az oka az, hogy az állat szempontjából végül is **valamennyi viselkedésreakció eredményre vezethetett volna**. Éppen ez a variált megerősítés ad magyarázatot arra, miért eredménytelen esetenként a negatív megerősítő alkalmazása. Amennyiben az állat **erősen motivált**, vagyis nagyon „szeretne” egy bizonyos tevékenységet elvégezni – és a környezetétől időnként mégis egy kellemetlen reakciót tapasztal, ez a viselkedés a legteljesebb mértékű megerősítést kapja: az állat „úgy értékeli”, hogy viselkedése csak olykor-olykor sikertelen, és minden újabb próbálkozás sikert hozhat.
- A tanulási folyamatot befolyásolja a megerősítés **időzítése** (timing) és **adagolása**. Legjobb hatásfokú a 2. ábránál már javasolt két másodpercen belüli. Az inger és a megerősítés legyen arányos a teljesítménnyel. Építsünk be tartalékokat! Képletesen szólva: „Ha a kutya száraz kenyérért is teljesít, ne jutalmazzuk bélszínnel!” A kiabálva adott vezényszó tovább nem fokozható. A kutyát nyugodt hangon utasítva, kedvesen dicsérve, szokásos játékkal és falatkával jutalmazva tanítsuk. Később a megszokott hangjelnél nyomatékosabb, erősebb vezényszóval a figyelmetlenné váló kutyát „ráncba szedhetjük”.

5. Az elsődleges, és a kondicionált megerősítés

5/a. A pozitív megerősítés példájánál maradva azok az ingerek, melyeket a kutya ösztönösen „szeret”, vagy kellemesnek talál, és nem szükséges tanulás ahhoz, hogy ezen ingereket „értelmezze”, lehetnek az **elsődleges megerősítők** (jutalomfalat, játék, társas kapcsolat, simogatás, stb.). Ha a kiskutya leül, és falattal megjutalmazzuk, elsődleges megerősítőt használunk. A felugatásnál az ugató kutya jutalma, hogy foghat.

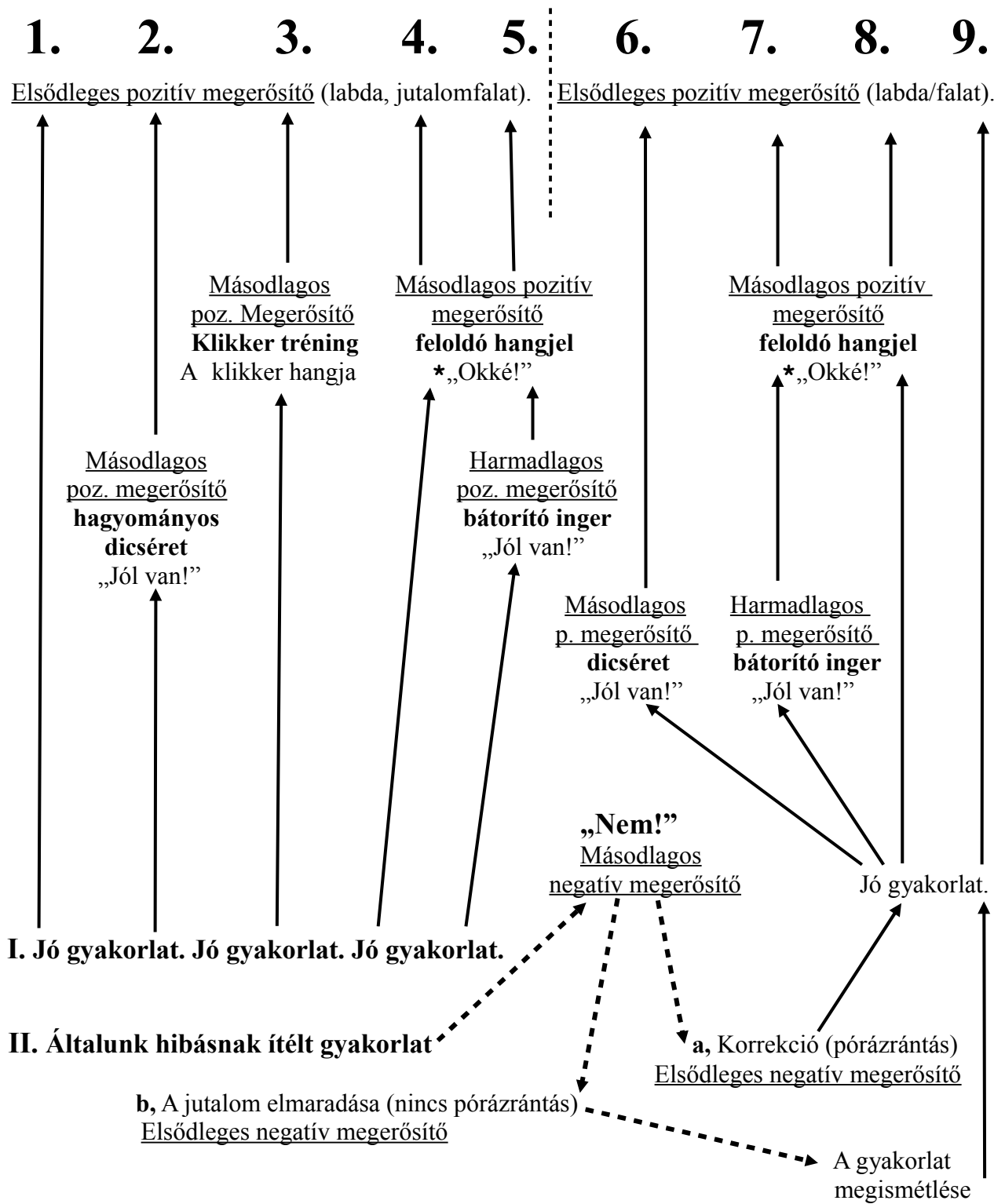
5/b. Közömbös ingerek a klasszikus pavlovi módszerrel **kondicionált megerősítőkké** válhatnak. A kondicionálandó inger most is mindig rövidebbel előzze meg az elsődleges megerősítést. Idővel az így tanult „jól van okos!”, vagy a klikker hangja önmagában is kiváltja az elsődleges pozitív megerősítő keltette kellemes érzést, illetve a „Pfuj!” hangjel negatív megerősítő nélkül is elég egy nem kívánt tevékenység beszüntetésére.

5/a, A kondicionált megerősítők

Miért van szükség kondicionált megerősítőre? Hiszen ha a kutya szépen megy a láb mellett, jutalmul kaphatja a labdát. A kondicionált megerősítés nagyon hatékonyan a tanításban használható, mivel sokkal gyorsabban el tudja juttatni a jutalmat/megerősítést az kutyához, mint az elsődleges megerősítéssel. A reflexkialakításról tanultuk, hogy minél pontosabban tudjuk időzíteni a megerősítéseket, annál hatékonyabban, gyorsabban tudunk tanítani. Mivel az elsődleges megerősítőt megelőzi, illetve helyettesítheti a kondicionált megerősítő, ezért **másodlagos megerősítőnek** is hívhatjuk. A másodlagos megerősítők többfélék lehetnek. A dicsérettel, vagy a klikker hangjával jól helyettesíthetjük a játékot, és így gördülékenyebbé tehetjük a tréningeket. A kiképzés eredményessége érdekében a másodlagos megerősítéssel azonos módon további, harmadlagos, vagy negyedleges megerősítőt is kondicionálhatunk (6. ábra).

A megerősítők alkalmazásának elveit ismertető szövegben, a 6. ábra számozását és jeleit használtam.

6. ábra: Pozitív megerősítési módok: hibátlan (1-5), illetve hibás, de javított (6-9) gyakorlat esetén

1. Csak elsődleges megerősítő: Például a felugatás. A kutya ugat, kapja a kart.

2. Kondicionált másodlagos megerősítő: A dicséret. Hagyományos módszer. A kondicionálásakor a tanulandó inger most is mindig röviddel előzze meg az elsődleges megerősítést. Idővel az így tanult „Jól van!”, vagy „Okos!”, önmagában is kiváltja az eddig csak az elsődleges pozitív megerősítő keltett kellemes érzést.

3. Kondicionált másodlagos megerősítő 1.: **A klikker tréning:**

Az étel (jutalomfalat) közvetlen elsődleges pozitív megerősítő. A kutyának nem kell előbb megtanulnia, hanem a megkapott ételt érezve, rögtön kellemes érzés fogja el. Ezzel szemben a „klikk” hang a kutyának közömbös. Klasszikus kondicionálással, sokszor ismételve a „klikk” hangot követő jutalomfalat adást, válik a klikk-hang a jutalomfalat helyettesítőjévé. A technika alapjaiban roppant egyszerű. Ha az alany éppen valami jót csinál, abban a pillanatban megjutalmazzuk, így biztosítva, hogy a jövőben gyakrabban fogja ismételni ezt a cselekvést.

A kutyakiképzők mindig használtak kondicionált megerősítőt. A hanggal adott dicséret, mint amilyen a „Jól van!”, vagy az „Okos!”, pótolja, vagy kiegészíti a közvetlen megerősítést. Az emberi hanggal szemben a klikker hangja mindig azonos, mással össze nem téveszthető és villámgyors megerősítő. Az eredményesség szempontjából a jutalom időzítésének kulcsszerepe van (timing). A klikker tréningben KIZÁRÓLAG jutalmazással, illetve a hibás viselkedések figyelmen kívül hagyásával dolgoznak. A tréning során nemcsak, hogy nem használnak negatív megerősítőt, de a kutyára semmiféle fizikai behatást nem megengedett.

4. Kondicionált másodlagos megerősítő 2.: **A feloldó hangjel** (pl. Ivan Balabanov): A feloldó hangjellel lehet az * „Okké!” (hátral a nyelv tövén képzett „k”-val, amitől a klikkerhez kissé hasonló hangon szól az okké), vagy „Jó!”, „Tied!”, „Játék!”, stb.

A feloldó megerősítés ötletét két tapasztalat hívta életre. Jó lenne a klikker nyújtotta előnyt kihasználni, ugyanakkor egyrészt a klikker nem biztos, hogy kézben van, amikor egy spontán mozdulatot meg kéne erősíteni, másrészt gyakran mindkét kezünkre szükség lehet a tanítás közben és nincs a közelben szakértő segítő, aki helyettünk kezelhetné a klikkért.

A másik tapasztalat, hogy a tanulási folyamatban a jutalmazás előtti pillanat legutolsó mozdulata rögzül. Mondjuk, azt szeretnénk megtanítani a kutyának, hogy szemkontaktusban korrekten haladjon láb mellett. Az ügyesedő tanítványt meg szeretnénk jutalmazni. Bal zsebbe nyúlunk a falatért, előkapjuk a labdát, vagy megemeljük a könyökünket, hogy kiejthessük a hónunk alól a játékát.

Egy össznépi társasjáték keretében keressük és tanuljuk a jobbnál-jobb trükköket, hogyan tudjuk ezt olyan észrevétlen megtenni, hogy a kutya ne pillantson közben a kezünkre. Hiszen a célunk nem az, hogy a kezünkre nézést erősítsük meg. Ha arra kényszerítjük a kutyát, hogy a meglepetésszerűen érkező jutalomra figyeljen, nem tud nyugodtan a szemkontaktusra koncentrálni. Vagy ugrálni fog, vagy túlságosan a jutalomra figyel és más ingerek nehezen jutnak el hozzá (az ilyen kutyára azt szoktuk mondani, hogy túlfeszül). Ezt a hibalehetőséget előzhetjük meg a feloldó hangjellel.

A feloldó inger nagyon hasznos, mert:

- A feloldó hangjel a gyakorlat végét jelzi.
- A jutalom mindig követi a hangjelet, soha nem csapjuk be!
- A megerősítést valóban a jutalmazni akart mozdulat kapta.

A feloldás tulajdonképpen **hidat képez** a gyakorlat és a megerősítő jutalom közé. Amikor a kutya meghallja, „tudja”, hogy vége a gyakorlatnak és, hogy jutalmat fog kapni, mert jól teljesített. A gyakorlaton kívül várja a jutalmát, amit megkaphat akár kicsit később is, hiszen tudja ez biztosan elkövetkezik. Továbbá nem töri magát, hogy a labda, vagy a falat közelébe férjen, nem is kell látnia, hiszen nem a labda aláhullását, hanem a feloldó hangjelet várja. A játék akár a földre ledobva, vagy egy széken is lehet.

5. Ha feloldó megerősítést használunk nincs is szükség a dicséretre (pl. „Jól van!”, vagy „Okos!”), ezért Balabanov a dicséretet nem másodlagos megerősítőként ajánlja. A kutya számára a dicséret **bátorításul** szolgál.

A kedves hangsúllyal adott dicséret magabiztosabbá teszi a kutyát, mert jelzi, „jól csinálod és ha így folytatod tovább, megkapod a jutalmadat”. Olyan bonyolult, több elemből álló gyakorlatot, mint például a menet közben fektetés behívással nem törhetjük meg mindig azzal, hogy részenként jutalmazzuk játékkal, vagy feloldással. Dicséret mellyel meg tudjuk erősíteni a részgyakorlatot, szintén **hidat képez**. Áthidalja a hibátlan **részteljesítés és a feloldás közötti** időt. **Bátorításul szolgáló dicséret egy harmadlagos megerősítő**. A feloldó azt jelzi, hogy vége a gyakorlatnak, a dicséret pedig az oda vezető helyes utat. A harmadlagos megerősítőt asszociációval, kondicionálással kapcsoljuk a másodlagoshoz, és az elsődlegessel erősítjük meg.

6-9. Mivel a legtehetségesebb kutya is hibázhat, néha korrigálni kell. Az (elsődleges) negatív megerősítést a hagyományos módon büntetésnek hívtuk. Kondicionálással közömbös inger negatív megerősítővé válik. Ez lehet egy pórázrántás (pozitív büntetés), vagy a jutalom elmaradása. (negatív büntetés). Egyikünk sem szeret büntetni és a büntetéstől a kutya nyomottá, kedvetlenné válik. Ha a klasszikus és az instrumentális kondicionálást a következő fejezetben leírtak szerint kombináljuk, elkerülhető a negatív megerősítés káros letörő hatása (a.).

Olyan kondicionált negatív megerősítőt is használhatunk, ami – a kifejlesztői szerint –, még a kombinált módszernél is kevesebb kényszerítést tartalmaz **(b,)**: Amennyiben a kutya hibásan teljesít, nem kap jutalmat (negatív büntetés), amit megelőz egy „**Nem!**” hangjel. Ez történik, amikor a kutya nem koncentrálnak, vagy nem reagál az első vezényszóra. Ez nem azonos a kiképzői gyakorlatban ma még gyakori fenyegető „Nem!”-mel, vagy „Mit csinálsz!”-szal, ami a következő hibás végrehajtás esetén várható büntetésre is figyelmeztet (az se biztos, hogy ennek az értelmét a kutya meg is érti).

Az újabb értelmezés szerinti „Nem!” informál arról, hogy most nem jön jutalom. Mintha egy embernek azt mondanánk: „sajnálom, de hibáztál, ezért most nem tudok jutalmat adni.” A „Nem!” egy **másodlagos negatív megerősítő**. A jutalom elmaradásán túl, a gyakorlat megszakítását, a hibás teljesítés végét is jelzi. Mivel az asszociáció nem olyan direkt, a kondicionálása is tovább tart. Használatakor ügyelni kell arra, hogy:

- Ha pl. az első hangjelre nem reagált, nem a hangjelet, hanem az egész hibás gyakorlatot kell megismételni. Így idővel figyelmesebb lesz, mert megtanulja, hogy csak egy hangjelet kap, és ha nem akar lemaradni a jutalomról, gyorsan kell reagálnia.
- Se a „Nem!”, se a gyakorlat megisméltéskor adott vezényszó hangsúlya ne legyen fenyegető (ez tudom nem könnyű, néha próbára teszi az önuralmunkat).
- A megisméltelt, most már hibátlan gyakorlatnál a továbbiakban úgy folytatjuk, mint ahogy azt az 1.2.4.5. pontban olvashattuk (3. pont nem, mert a klikker tréningben nem alkalmaznak semmilyen negatív megerősítőt)

A két kondicionálási forma kombinált alkalmazása (6. ábra a,)

Az instrumentális kondicionálással egy „szorgalmas”, „lelkes”, de nem eléggé megbízható kutyát kapunk. Tudjuk jól, a kutyának nem csak akkor kell teljesítenie, ha éppen kedve van rá, hanem mindig, ha a vezetője kívánja. Ezért neves szerzők és eredményes kiképzők egyaránt kombinált kiképzési módszert ajánlanak. Ez egyesíti a két kondicionálási eljárás előnyeit, de ügyesen kiiktatja a hátrányait. Az egyszerűségében, kristálytisztá logikájában és eredményességében rejlik a módszer előnye:

1. Először az operáns tanulás menete szerint megtanítjuk a gyakorlatot a fiatal kutyának.
2. Ha már biztosan kialakult a reflex, - ha elkerülhetetlen alkalmazhatunk kényszerítést is, de megelőzzük az elkedvetlenedést az első szakaszban alkalmazott jutalommal.

Vegyük példának megint az ültetést. Labdával kezdtük el az ültetés tanítását és már eljutottunk odáig, hogy a labda felmutatásakor az „Ülj!” hangjelre gyorsan és lelkesen leül. Pontosíthatjuk a végrehajtást, megbízhatóbbá tehetjük a gyakorlatot a far erőteljes, gyors lenyomásával. A kutya továbbra is örömmel hajtja végre a feladatát, ha a leülést azon mód jutalmazzuk, ahogy a kutya azt a kezdetben is tapasztalta: repül a labda.

Én minden gyakorlat tanításánál ezt az elvet követtem!

Fel szeretném hívni a figyelmet négy olyan típushibára, ami veszélyeztetheti a módszer sikerét:

1. A kényszerítést a kiképzésben sajnos nem hagyhatjuk el, de a kényszerítés nem lehet soha durvaság! A durva, agresszív ember, aki komplexusait éli ki a kutyán nem méltó a kutyakiképző névre; jobban teszi, ha más hobbijt választ. A fajták és az egyedek közötti különbségeket számításba kell venni. Ugyanarra a mozdulatra, pórázrántásra a tanítványok eltérő érzékenységgel reagálhatnak.
2. A kényszerítést csak az életkor figyelembevételével szabad alkalmazni. Ebből a szempontból különösen figyelni kell a kritikus időszakokra. Érzékenyebben reagálhat kutyánk a kényszerítésre a fogváltás időszakában, illetve a „kutya-kamaszkorban”, 6-10 hónapos kor között. Megkülönböztethetünk korán, illetve későn érő fajtákat, vérvonalakat, egyedeket. A tapasztalt kiképző felismeri a jellegzetes, eligazító fejlődési jegyeket.
3. Nincs határnap! Tartsuk be a fokozatosság elvét! Mit is jelent ez a közhely a gyakorlatban? Hibás az a szemlélet, hogy mondjuk 6-8 hónapos koráig játékosan nevelt kutya már „elég nagy ahhoz, hogy elkezdjük vele a komoly munkát”. Napról-napra tapasztalom, új iskolatag belépésénél, hogy a bolondos, játékos, fiatal kutyával beállnak a csoportba, és ott aztán kap szegény hideget-meleget: ültetés, fektetés, fordulatok, menetelés stb. Szegény még azt sem tudja, hol van, csak azt tapasztalja, hogy a kutyaiskola egyenlő a kényszermunkatáborral...

Receptet nem adhatok, csak azt tanácsolhatom, hogy az egyes gyakorlatokat bontsuk fel részekre, és ezeket külön-külön kondicionáljuk. A kiképzés játékos karaktere végig maradjon meg.

Fontosabb a gazdának, kutyának egyaránt örömet adó munka, minthogy mondjuk 18 hónapos korra meglegyen a HPO 1. vizsga. A veleszületett adottságokra, az ösztönös képességekre épített módszerek nagy tudatosságot, szorgalmat és szakismeretet igényelnek. Az operáns tanulással a tanítvány „megtanítja magát” hogyan élje ki ösztönös vágyait a gazdának is tetsző módon. Az ösztönös adottságok fejlesztése – a tulajdonképpeni játék, nagyon céltudatos munka. A kölyökkel való foglalkozás, a séta, etetés stb. közben szórakozva tanulja az egyes gyakorlatrészeket. Minden együtt töltött perc értékes. Ez nem azt jelenti, hogy szinte „ráülünk a kutya lelkére”. Ez ellentétes is lenne az instrumentális kondicionálásról tanultakkal.

A játék közben úgy irányítjuk a történéseket, hogy a kellemes tapasztalatokból a kutya tanítsa magát. A részekre osztott gyakorlat egyes elemeit külön-külön pontosítsuk az elkerülhetetlen kényszerítésekkel. Ha ezt jól végeztük el, akkor midőn a gyakorlatrészeket összerakjuk, a vizsgaszerű végrehajtás közben nem kell kényszerítenünk. A sikeres gyakorlatot jutalmazva, látványos és lelkes munkát kapunk. Ezt a logikát követtem a gyakorlati rész megírásakor.

Addig ne „rakjuk” össze a gyakorlatot, amíg minden eleme nem tökéletes. Inkább lépünk egyet vissza, korigáljuk (igazítsuk ki), de **ne gyakoroljuk a hibát!** Az sem mindegy, hogy hol alkalmazzuk a kényszerítést. A sportpálya középvonala környékén fogunk majd vizsgázni-versenyezni. Ezért itt inkább a játékos elemeket vagy a befejező feloldást végezzük a fiatal tanítvánnyal, míg a pontosító kényszerítéseket a pálya szélén, a kerítés közelében végezzük. Ilyen apró trükkökkel is eredményesebbé tehetjük a munkánkat. A kreatív fantázia végtelen lehetőséget kínál az ember-kutya team-eknek.

4. Ne siettessük az eredményt azzal, hogy „segítünk” a kutyának. Várjuk meg, amíg operáns tanulással a kutya elsajátítja a gyakorlatot. Ha pl. még nem alakult ki az ültetés labdára vagy jutalomfalatra, de a türelmetlen kutyavezető már le-lenyomja a farát, elveszítjük az operáns módszer, előnyét, hogy a kutya maga igyekszik előidézni a számára kellemes ingereket. Mivel az állat ez esetben magatartásával mintegy „vezérli” a környezetét (Skinner operáns-, vagy vezérlő tanulás), pont ezt az előnyt veszítjük el, ha túl hamar alkalmazzuk a kényszerítést, mert így végül a klasszikus kondicionálás törvényszerűségei szerint tanul majd a kutya.

Egyéb tanulási folyamatok

A feltételes reflex kialakításának előbb említett két leggyakoribb formáján - a klasszikus és az instrumentális kondicionáláson - kívül még három tanulási folyamattal szeretnék röviden foglalkozni:

A **belátásos tanulás**: az asszociációs (társításos) tanulás e fajtája leggyakrabban az embernél és az eszközhasználó főemlősöknél (például csimpánz, gorilla) figyelhető meg, de előfordul más állatfajoknál (delfin) is. Belátásos tanulásról akkor beszélünk, ha a tanítvány előzetes próbálkozások nélkül (instrumentális tanulási folyamat nélkül) old meg egy feladatot. A helyes válasz hirtelen jelentkezik (ún. „aha” vagy „heuréka” élmény). A belátásos tanulás során a már meglévő tapasztalatok bonyolult idegrendszeri tevékenység révén alkalomszerűen újra átrendeződnek. E bonyolult megfogalmazás jobban érthető gyakorlati példán keresztül:

Egy nap a kutyám felfedezett egy lyukat a kerítés alatt. Persze nem engedtem rajta átbújni, visszahívtam. Néhány nap múlva egy autó állt meg a házunk előtt, egy kedves barátunk érkezett, akit a kutya is nagyon kedvelt. Még nem mentünk be a kertbe, az utcán üdvözlöttük egymást, amikor a kutyám megjelent és kitörő örömmel ugrándozta körül a barátomat. A kapu csukva volt és mivel nagyon szeretett volna kijönni, hirtelen „visszaemlékezett” a lyukra. Elszaladt a kert végébe és a kerítés alatt átbújva jutott ki az utcára.

Általában igen nagy motiváció, erős vágyakozás valami iránt található meg a jelenség hátterében. Az értelmesebb állatfajok egyedei ilyen esetben képesek lehetnek erre a gyors tanulási folyamatra. Az erős motivációt megtaláljuk a következő történetben bemutatott tanulási példában is:

Édesanyám évtizedes betegségének egyhangúságában üdítő közjátékot jelentettek a délutáni teázások. A családtagok lehetőleg úgy szervezték elfoglaltságaikat, hogy ebben az időpontban otthon legyenek. A teázás nálunk különös szertartással párosult. Kutyánk, egy K III. (a mai HPO 3-nak megfelelő) teljesítményvizsgás collie(!) Bonnie, ilyenkor feljöhetett a teraszra, egy kis csemegezésre. Még korábban megtanítottam, hogy a tartóból utasításra édesanyámhoz vigye az újságot. A végrehajtás jutalma mindig egy darab keksz volt. Egyszer a teára érkezett vendégnek anyám néhányszor bemutatta a „Bonnie hozd ide az újságot!” produkciót. Ez még megisméltélhető néhányszor, mert a kutya a teázás zajait, látványát összekapcsolta a

kellemes, jó falatokkal jutalmazott tevékenységgel. Rövidesen utasítás nélkül is odahordta édesanyámnak az összes napilapot. A történet eddig nem több kedves, az operáns tanulást jól szemléltető családi emléknél. Egy alkalommal olyasmi történt, ami a két legismertebb tanulási séma egyikével sem magyarázható. Az erkélyajtó csukva volt, így a collie nem férhetett az újságokhoz. Nélkülük viszont nincs keksz! Egy érdekes témába merülve nem is figyeltünk a kutyára. Szegény elég nagy bajban lehetett. Idegességében lerohant a kertbe és kisvártatva édesanyám ölébe tett egy botot. Miért emlékezetes ez az eset? Még az iskolában tanultuk, hogy az ember az állattól (többek között) abban különbözik, hogy képes elvonatkoztatni és általánosítani. Ismeri a valami fogalmát és közös jellemzők alapján csoportosítani is tud. A gyümölcs szó hallatán magunk előtt látjuk a cseresznyét, a szilvát, a körtét, a banánt, sőt a dinnyét is. Az állat ellenben csak a konkrét tárgyat ismeri és nem képes elvonatkoztatva a lényegtelenről, csoportosítani és általánosítani. Ismerheti a szilva, körte stb. fogalmát, de a gyümölcsét nem. Nem képes az absztrakcióra - olyan gondolkodási műveletre, amely során a dolgok legfőbb jegyeit elvonatkoztatjuk az egyediektől. Ebből következik, hogy nem ismerhet olyan elvont fogalmakat, mint a valami, semmi, stb. Vagy mégis? Talán még sincs áthatolhatatlan fal ember és állat között? Az erős motiváció, a vágy a játék és a jutalom után arra sarkallta a kutyát, hogy túllépjen az újság fogalmán, keressen helyette VALAMI mást, mondjuk egy botot. Az esetből Bonnie kutyám tanult, mert hasonló helyzetben már rohant le a kertbe és újság híján egy faágat, vagy labdát cserélt be kedvenc kekszére.

(Az ELTE Etológia Tanszékének mutatós kísérletei).

Latens (rejtett) tanulás: a kiképző munkája során (néha bosszúsan) tapasztalja, hogy a kutya olyat is megtanult, amire nem is tanították. A kutya élete során „elraktározza” az őt ért információkat. A hatásos ingerekre nem közvetlenül a tanulási folyamat után, hanem csak egy későbbi időpontban jelenik meg a válasz. Az egyik leggyakoribb tanulási folyamat, mely kapcsolatban áll az indíték nélküli, aktív felderítő (explorációs) viselkedéssel is. Laboratóriumi patkányokon megfigyelték, hogy az állatok akkor is bejárták az útvesztőt, ha nem kapnak jutalmat. Egy későbbi időpontban, amikor éhes és a labirintus végén élelem várja, a célhoz vezető útvonalat nagy biztonsággal megtalálja. A kutya egyedfejlődése során minden környezeti tényezőnek jelentősége lehet, befolyásolhatja a kiképzés eredményességét. Ezért a tenyésztőnek és a gazdának az apró részletekre is figyelnie kell.

A környezethez való alkalmazkodás fontos eleme a meg- vagy **hozzászoktatás**, tudományos nevén a **habituáció**. A tanulásnak ez egy olyan formája, ahol a felesleges válaszminták, feltételes reflexek fokozatosan felszámolódnak. A kutyaiskolába ki-kilátogató növendék kutya idővel hozzászokik a helyre jellemző, rá veszélytelen ingerekhez, és a tanítás közben már csak a vezetőjére fog figyelni. Ha többször, azonos erősségű inger hat a kutyára, amit nem kísér megerősítés (jutalom, vagy büntetés), akkor a válaszreakció intenzitása (erőssége) egyre csökken, míg végül megszűnik. Az adott ingerre vonatkozó ingerküszöb emelkedik. Ez azt jelenti, hogy csak egyre erősebb ingeradásra váltódik ki a reflextevékenység. Emlékeztetni szeretnék a klasszikus kondicionálásnál példaként említett és kezdőnek nevezett „kiképzőre”, aki csak addig jutalmazta a kutyát, amíg kialakította a feltételes reflexet. A jutalom később elmaradt, és a habituáció miatt a kutya egyre kevésbé hajtottá végre a feladatot. Egy darabig még használt, ha üvöltözött a kutyával (ingerküszöb emelkedés), de később már csak büntetéssel kényszeríthette ki a végrehajtást. A habituációt esetenként nehéz elkülöníteni a kifáradástól (később lesz még erről szó). Akkor beszélünk kifáradás miatti viselkedésintenzitás csökkenésről, ha az állat bizonyos pihenés után újra erőteljesen reagál az ingerre.

III. Rész

Az ösztönös cselekvés

A törzsfelődés során - különösen a gerinceseknél -, az egyre magasabb fokon álló fajok életében mind nagyobb szerepet játszik az értelem. A kutya előkelő helyen áll, noha képességei közel sem érik el az emberszabású majmokét. Az értelem szerepének növekedésével látszólag csökken az ösztönös viselkedés szerepe, de a pszichoanalitikusok népszerűsége jelzi, hogy az ösztönök az ember viselkedését is döntően befolyásolják. Az értelmet a reflex-szel együtt - mint mechanizmust -, az ösztön felhasználja törekvéseinek végrehajtására. A viselkedés a szervezet komplex, koordinált működése. A mozgatórugó ebben a folyamatban az ösztön.

Hiba lenne, ha csak a reflexológiát és a tanulási törvényeket használnák a kiképzők. Meg kell ismerni az ösztönös viselkedés „természetét” és azokat az ösztönöket, amelyek a kutya viselkedését és kiképzését befolyásolják.

- Azokat a cselekvéseket, amelyeket előzetes tapasztalatok nélkül is tud az állat, ösztönös cselekvésnek hívjuk! -

A „Tanulási folyamatok” című fejezet elején említett ún. államalkotó rovaroknál a zárt genetikai program szabályozza az ösztönös viselkedést, a bolyépitéstől az ivadékgondozásig. Az ösztönös törekvés céljának elérésére szinte kizárólag reflexeket „használ”.

A fejlődés már említett másik útja egyre nagyobb szerepet juttatott az „értelmenek”. A kész viselkedési sémákat adó zárt genetikai programok szerepe továbbra is megvan, de főleg az egyedfejlődés korai szakaszában segítik az életben maradáást.

A nyitott genetikai program a viselkedés egyes elemeit meghatározza, viszont máshol szinte „lyukat hagy”, oda a tapasztalat, a tanulás révén cselekvéssorok, információk épülhetnek be. Ez sokkal nagyobb alkalmazkodást tesz lehetővé. Farkaskölykök születnek az északi sarkkörön túl és Maugli barátai otthon vannak a trópusokon is. Az eltérő klíma más faunát hoz létre. A farkas eredményesen vadászik a legkülönbözőbb zsákmányállatra.

A zsákmányszerzést nyitott genetikai program szabályozza és a kölykök játék közben is ügyesednek. A nyitott genetikai programú ösztönös viselkedés megjelenéséhez a környezet rávezető ingerére van szükség. Konrad Lorenz és egyik tanítványa Eibl-Eibesfeldt olyan eseteket tanulmányozott, ahol az ösztönös cselekvés aktiváló ingerek sorozata révén jelenik meg.

Régóta ismeretes, hogy a ragadozók zsákmányukat a fajra jellemző módon ölik meg. Azt vizsgálták, hogy ezek a magatartásformák öröklöttek, vagy tanultak:

Görényekkel végezték a kísérleteket. A görény prédaállatait - a különféle rágszálókat -, villámgyorsan, a nyakszirtjük átharapásával ölik meg. Nagyon valószínűnek látszott, hogy a görények a „vadászharapást” tanulják. Az anyaállat gyakran visz haza élő zsákmányt. A kölykök játszanak vele mielőtt az anya megölné. Arra gondoltak, a kölykök játék közben, utánzással tanulják meg a fogásokat. A szüleitől, testvéreitől elzártan felnevelt, apróra vágott hússal táplált fiatal állatok ketrecébe különféle élő prédaállatot tettek. Az első „kísérleti alany” csirke volt. A vendéget a görény nagyon barátságosan fogadta. Játsozott vele, sőt éjszakára még a vackára is bevitte alvótársul. A kísérlet eredménye azt a feltevést látszott megerősíteni, hogy a prédaölő magatartást a szülőktől tanulja meg a görény. Ez a következtetés mégis hibás! A kutatók erre akkor jöttek rá, amikor patkányt helyeztek a görény ketrecébe. A házigazda az új jövevényvel is játszani próbált, de a patkány nem olyan békés, mint a csirke. A görény közeledtére támadó testtartást vett fel, sőt harapott is. A harapos játszótárs mellett a görény viselkedése nyomban megváltozott. Igyekezett a patkányt úgy megközelíteni, hogy a harapást elkerülje és a játékosnak indult támadások mind komolyabbak lettek. 10-15 perces harc után a patkányt rendszerint halálos harapás érte a gerince tájékán. A második és harmadik patkánnyal szemben a görény támadása már jóval hatásosabb volt, egyre rövidebb idő alatt következett be a halálos harapás. Tehát alig néhány próba után az izoláltan felnevelt görény is a fajra jellemző módon, nagyon gyorsan ölte meg áldozatát. Ha patkányon már „gyakorolt” görény mellé tették be - az eddig még sose látott - csirkét, azt is azonnal, nyakszirtharapással megölte.

Lorenz és munkatársai arra következtettek, hogy a görény valóban tanulja a vadászharapást, de nem szüleinek példáján! A tanulás feltétele a patkány vagy más zsákmányul szolgáló rágszáló jellegzetes védekező mozgása és a görény magatartását szabályozó genetikai program (olvassuk össze az aláhúzott részeket). Ez utóbbi úgy épül fel, hogy bizonyos külső ingerekre (a zsákmányállat viselkedése) meghatározott válaszreakciót adjon. Mivel a válaszreakció a zsákmányszerzés révén sikeres, a prédaölés célszerű cselekvéssorozatává rendeződik és „beíródik” a genetikai program nyitott részébe. Ezt a típusú genetikai programot Lorenz „**belső tanító mechanizmusnak**” nevezte!

Ha az elszigetelten nevelt görény kizárólag csak csirkével találkozott, annak viselkedése nem illeszkedett be a tanító mechanizmusba, eredmény: a görény nem tanult meg ölni!

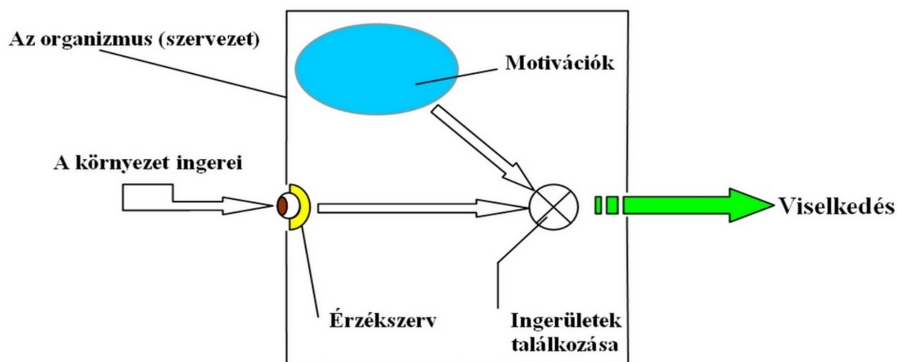
A farkas vagy a kutya zsákmányszerző ösztöne is nyitott genetikai programmal szabályozott viselkedés. Ahogy a görény nem a patkány alakja, formája, színe stb. miatt reagál a fajra jellemző viselkedéssel, a kutyaféle ragadozók számára sem a zsákmány külső (látható, szagolható) jegyei a rávezető ingerek, hanem a menekülő viselkedése. A kutya kisebb zsákmányait „halálrarázással” öli meg. Ezt az elkapott áldozatának védekezése váltja ki. A kiskutyán is megfigyelhetjük. A szájában tartott rongyot vagy bőrt finoman megmozgatva, „halálrarázással” fog reagálni. Az aktiváló inger a rongy (zsákmány) „védekezése” és nem az alakja, éppen úgy, mint a görénynél.

Az ösztönös cselekvéshez szükséges, hogy az állat kellően stimulált állapotban legyen. Ezt a cselekvési készséget, vágyat, viselkedési készenlétet **motivációnak** hívják.

MOTIVÁCIÓ = BELSŐ INDÍTÉK

N. Tinbergen meghatározása szerint a motivációs faktorok az agyvelő celláiban levő idegimpulzusok és a hormonok. A nemi hormonok hatása a szexuális viselkedésre, közismert. A prolaktin a szaporodási ciklus anyai szakaszát befolyásoló hormon. A baromfiaknál a kakas nem vesz részt az ivadékgondozásban. A prolaktinnal kezelt kakas viszont úgy reagál a kiscsibékre, mint a kotlós, a táplálékhoz vezeti őket, vészjeleket hallat a ragadozó közeledtére és védelmezi a kiscsirkéket (7. Ábra).

7. ábra A motiváció viselkedést kiváltó szerepének egyszerűsített modellje Dr. Széky Pál nyomán

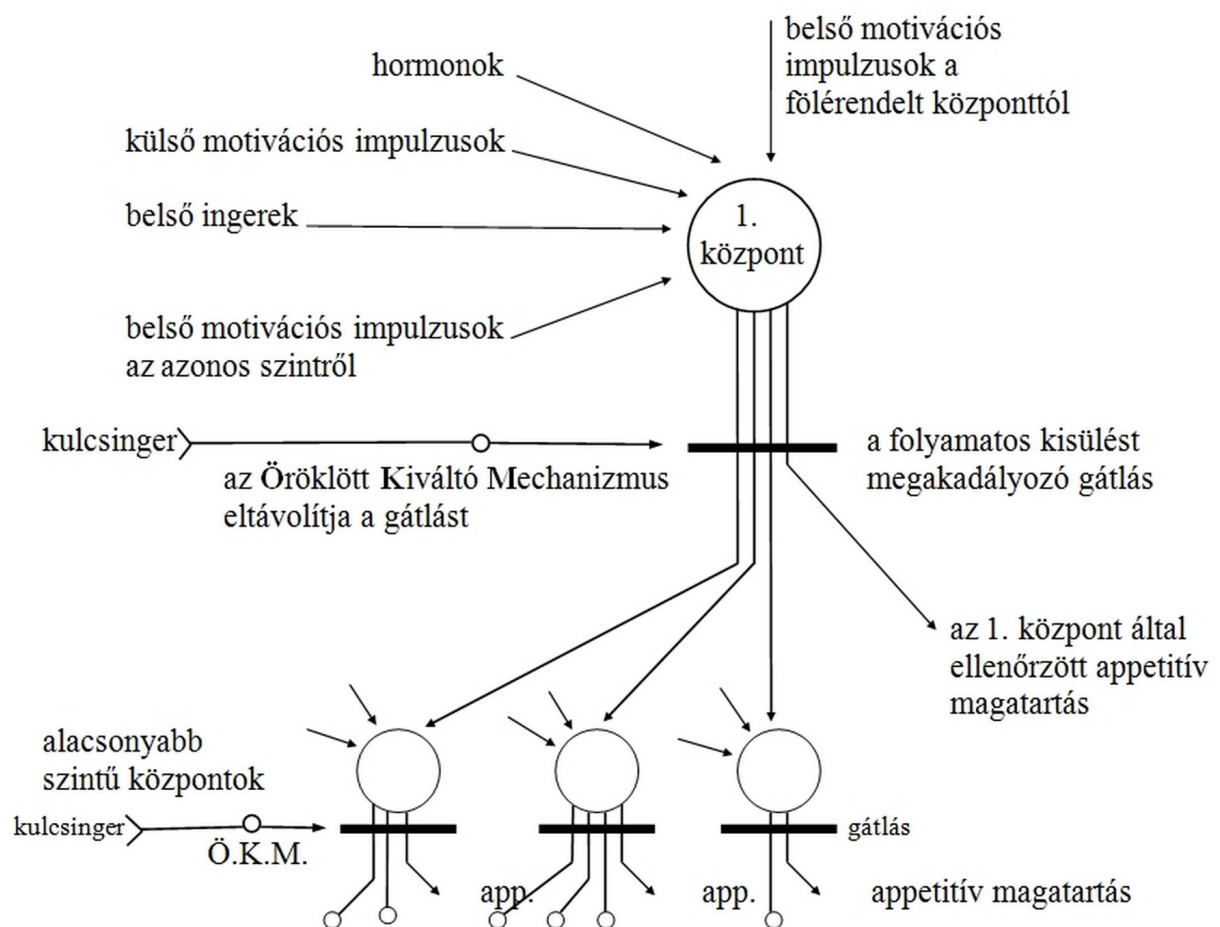

A motiváció egy feszült állapot. Ettől a feszültségtől szabadulni „akar” az állat. A feszültségtől az ösztönös cselekvéssor szabadítja meg. A pszichológusok úgy is szoktak fogalmazni, hogy ösztönös cselekvéssel menekül a motivációs feszültségből. A menekülés, illetve a szabadulni vágyás ebben az esetben nem jelent egyben kellemetlen vagy rossz érzést. Az ösztönös cselekvés legtöbbször kellemes érzetű végcselekvéssel zárul. A kifejezés viszont jól érzékelteti, hogy mekkora késztetést érez a cselekvéssor végrehajtására az erősen motivált állapotban levő egyed. Az is könnyen belátható, hogy az egyes ösztönös mozgások nem következhetnek be ellenőrizetlenül, bármikor.

Valami gátat kell szabjon a motivációs impulzus ösztönközpontból történő kiáramlásának. A kellő időben viszont ezt a motivációs energiát leblokkoló gátlást meg kell szüntetni, ki kell kapcsolni. Lorenz szerint az idegrendszernek az a feltételezett egysége, amely a gátlást megszünteti az **Ö**(röklött) **K**(iváltó) **M**(echanizmus). Az **ÖKM** csak az örökletesen meghatározott **kulcsinger** hatására nyitja ki a gátlás zárját, ezzel engedve utat a motivációs impulzusnak. Tehát a kulcsinger hatására a kulcs (ÖKM) kinyitja a zárat (gátlás). A kulcshoz hasonlóan az ÖKM is csak egy bizonyos „zár” nyitására alkalmas.

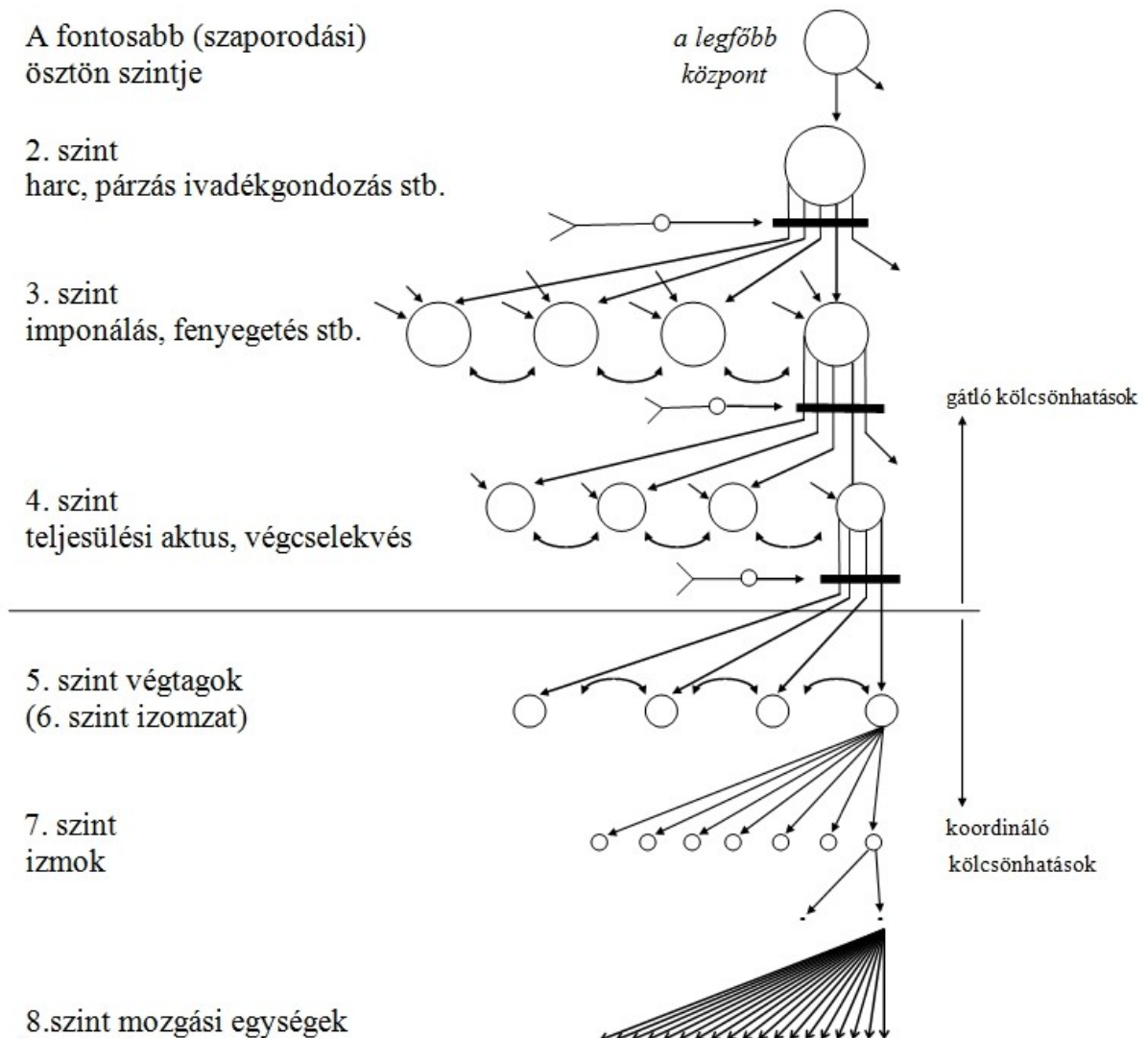
Az állat nem vár passzívan a kulcsingerre, hanem kereső, kutató, ún. **appetítív viselkedéssel** igyekszik a kulcsinger elé menni. Ha bonyolultabb ösztönös cselekvésről van szó, az impulzusok továbbterjednek valamennyi alsóbb központ irányába. Ezek szintén a maguk gátló rendszerének hatása alatt állnak. Valamelyik alsóbb ösztönközpont gátlását ismét a speciális ÖKM-re ható kulcsinger oldja. A folyamat addig tart, amíg a legalsóbb szintű központ az alárendelt végrehajtó szervnek (izom) tovább nem adja az impulzust (8. ábra).

8. ábra Egy középső szint ösztön „központjának” kísérleti ábrázolása

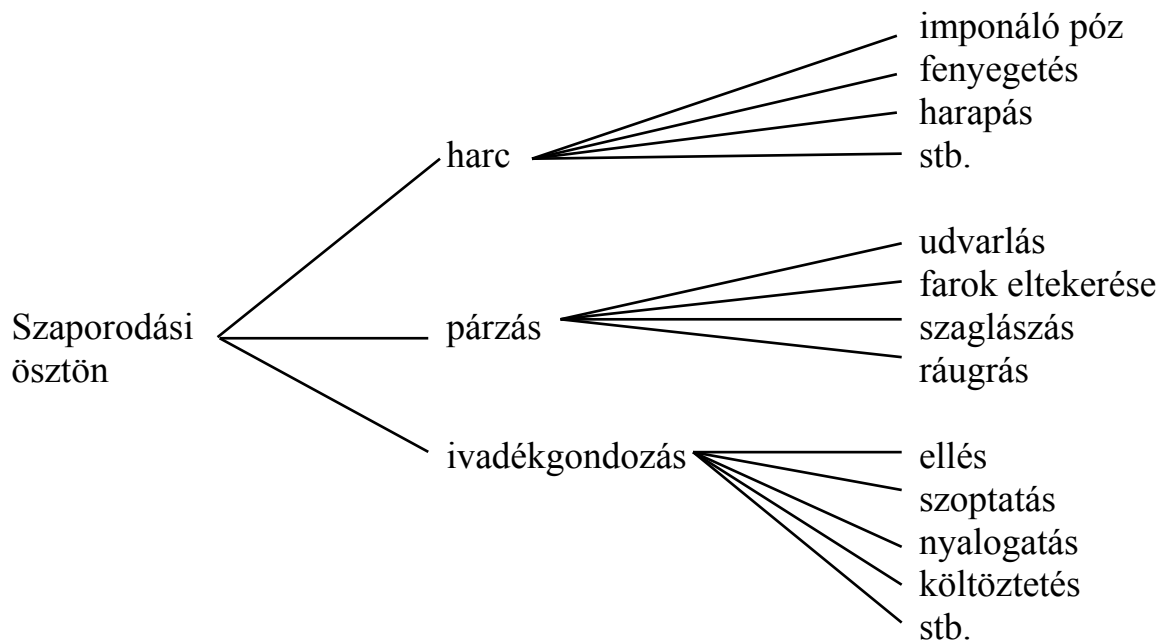
Az ösztönhierarchiák feltérképezése a téma bonyolultsága miatt nehéz. Csak megkísérelhetem érthetővé tenni, és kutyás példával szemléltetni az ösztönközpontok egymásra épülését (9. és 10. ábra).

9. ábra A kutya szaporodási életének hierarchiája

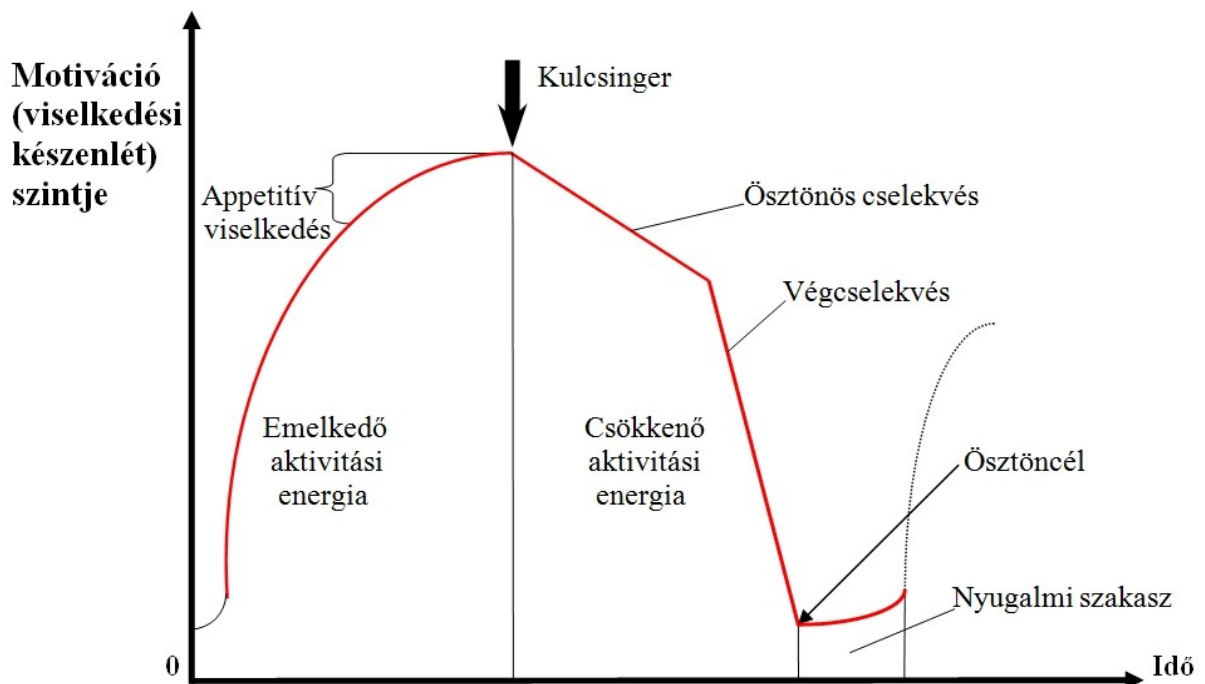
A kutya futtató területére érkező kutya a fajtárs megpillantására appetitív viselkedéssel reagál (odafut). Más és más ösztönközpontot lezáró gátlást old a specifikus ÖKM-a, attól függően, milyen korú, ivarú a másik kutya. Ha két kan találkozik a kulcsinger a másik viselkedése (imponáló póz, támadás, vagy behódolás, menekülés, illetve játékra hívás). Minden egyes mozdulat kulcsingere lehet egy ösztönközpont kiváltó mechanizmusának. Az ÖKM oldja a gátlást, az impulzus továbbterjed az alatta levő összes központ felé. A központok közül megint csak annak a gátlása kapcsolódik ki, amelyiknek speciális ÖKM-e kulcsingert kap. Az ösztönhierarchiák lépcsőfokainak száma az ösztön fajtájától függően eltérő lehet (10. ábra).

10. ábra: A kutya szaporodási ösztönéletének hierarchiája

Az ösztönös cselekvés legtöbbször egy egyszerű és rövid, gyakran nagyon merev és megváltoztathatatlan **végcselekvésben** zárul. A végcselekvés, ellentétben a motivációval, az ösztönt „megnyugtatja”. A motivációs feszültséget vele vezeti le az egyed. Ezzel az **ösztön** eléri biológiai **célját**, az állat kész a következő eseményekre, újabb ösztönök, reflexek munkálhatnak (11. Ábra).

11. ábra:

Például: A lakásban tartott kan kutyát leviszi gazdája az utcára, hogy „elvégezze a dolgát”. A húgyhólyag feszül, de mivel a napi séták során a kutya újra és újra „kijelöli” a bejárt területet, mint saját territóriumát, a területjelző ösztöne erősen motivált állapotban van. Keres egy olyan fát, vagy utcasarkot, ahova már más kutya „odatette a névjegyt” (appetitív viselkedés). Amint megtalálta, az idegen szag (kulcsinger) hatására reflexszerűen felemeli a lábát és odavizel (ösztönös cselekvés). A hólyag feszülésének csökkenése a végcselekvés, a területjelző ösztön is elérte célját, megnyugszik. Egészen a következő sarokig, ahol az egész kezdődik előlről.

Az ösztönös cselekvést az appetitív fázisban befolyásolni lehet (kiképzés). A tapasztalatok alapján, illetve tanulás eredményeként kiépülő kulcsingerek is megszüntethetik az ösztönközpont gátlását. Ha bizonyítottan nem az ÖKM játszott szerepet a viselkedés kiváltásában, a gátlást feloldó mechanizmust **SZ(erzett) K(iváltó) M(echanizmus)**-nak hívjuk. A tanulási folyamat eredményeként válik a zsákmányolás kulcsingerévé a védőkar vagy a labda. A jó kiképző a motivált kutyát az instrumentális kondicionálás törvénye szerint úgy tanítja, hogy a kialakult feltételes inger váljon az (nyitott genetikai programmal szabályozott) ösztönös cselekvés kulcsingerévé. Ebben az esetben a viselkedés kiváltásában már a SZKM játszik szerepet.

Amennyiben viszont az ösztönös cselekvés eljutott a végcselekvés stádiumába, megzavarni nehezen, vagy egyáltalán nem lehet.

Idekívánkozik az SV Zeitung egyik cikke: „Ha a nyomkövetés tanításakor az állatok iránti közömbösséget is ki szeretnénk fejleszteni, meg kell előznünk, hogy kutyánk a vadat megkeresse. Amint kiértünk a területre az egészséges ösztönkészletű kutya éber, fülét hegyezve, táguló orrlíkákkal tekint jobbra-balra. A zsákmányszerző vagy vadászösztöne motivációs fázisban van. Ilyenkor fokozottan figyeljünk, hogy a vadat lehetőleg mi pillantsuk meg előbb és a pórázon tartott kutyát fegyelmezzük meg: „Fújj, rossz!”. Persze arra is ügyeljünk, hogy a nyomkövető kedvét emiatt ne veszítse el. A szabadon engedett kutya, ha megpillantja a vadat, már nehezen, vagy egyáltalán nem állítható meg. Eredményesen beavatkozni az ösztönös cselekvésbe csak a lefutása előtt (legkésőbb a kulcsingerrel egy időben) lehet. Az utólagos büntetésnél jobb megoldás a megelőzés. A sikeres vadászat örömét, még a szigorú büntetés se feledtetni, kutyánkból vadászó lett. Tehát: megelőzni és nem büntetni!”

Konrad Lorenz ezt tudományos igényességgel úgy fogalmazta meg: „könnyebb a magatartási szándék (tendencia) és a büntetés között kapcsolatot teremteni, más szavakkal **feltételes gátlást** létesíteni és ily módon az elkóborlást megakadályozni. A vétség elkövetését követően azonnal alkalmazott büntetésnek (még az enyhének is) sokkal erősebb és tartósabb a hatása, mint az utólag kiszabott sokkal súlyosabb büntetésnek. Ezenkívül az utólag kiszabott büntetést a kutya félreértelmezheti. A büntetést a visszatéréshez és nem - ahogy a gazda szeretné -, a vad utáni elrohanáshoz kapcsolja.” (Konrad Lorenz: Ember és kutya)

A kiváltó mechanizmusok tana a logika alapján született meg. Nem az első olyan elmélet, amelyet később a biokémia és az élettan igazolt. Ma még nem tudjuk, hogy

pontosan hol található és milyen biológiai, kémiai szerkezetűek, tehát valójában hogy néznek ki a 7. ábrán modellezett ösztönközpontok; az ÖKM és a SZKM hogyan oldja a gátlást stb. Szerintem, ha fény derül a részletekre, az is az elmélet helyességét bizonyítja majd.

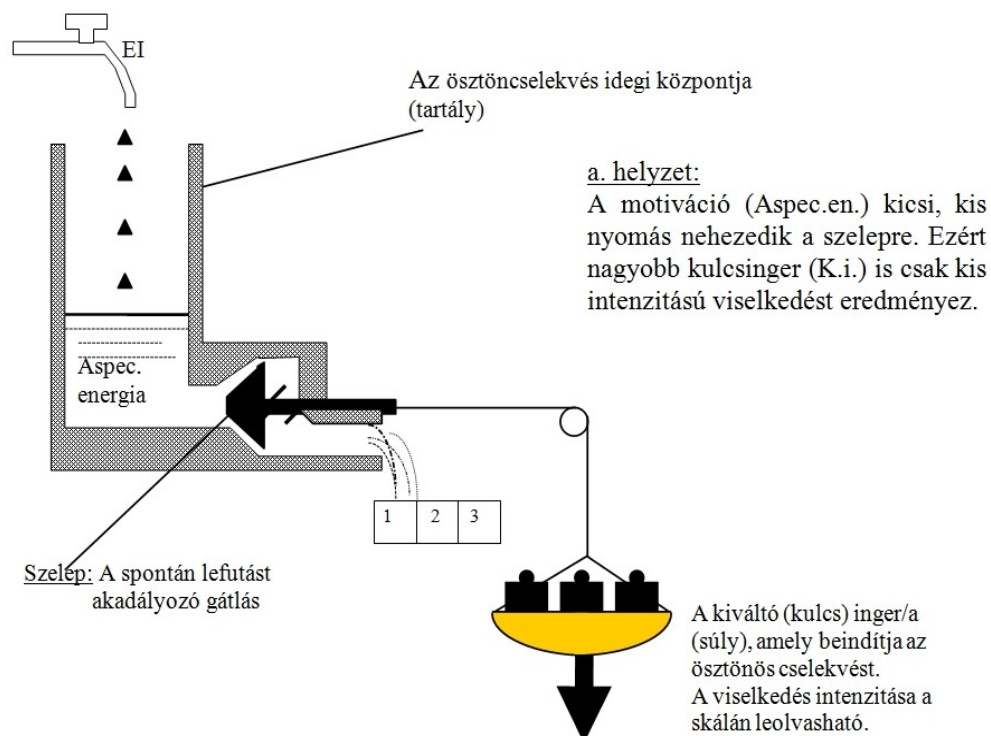
A tudományos kutatást és a szakmai vitát meghagyva a kutatóknak és a teoretikusoknak, a modell alapján könnyebben érthetjük és magyarázhatjuk meg a kutya ösztönös viselkedését.

Az intenciós mozgás és az üresjáratú reakció

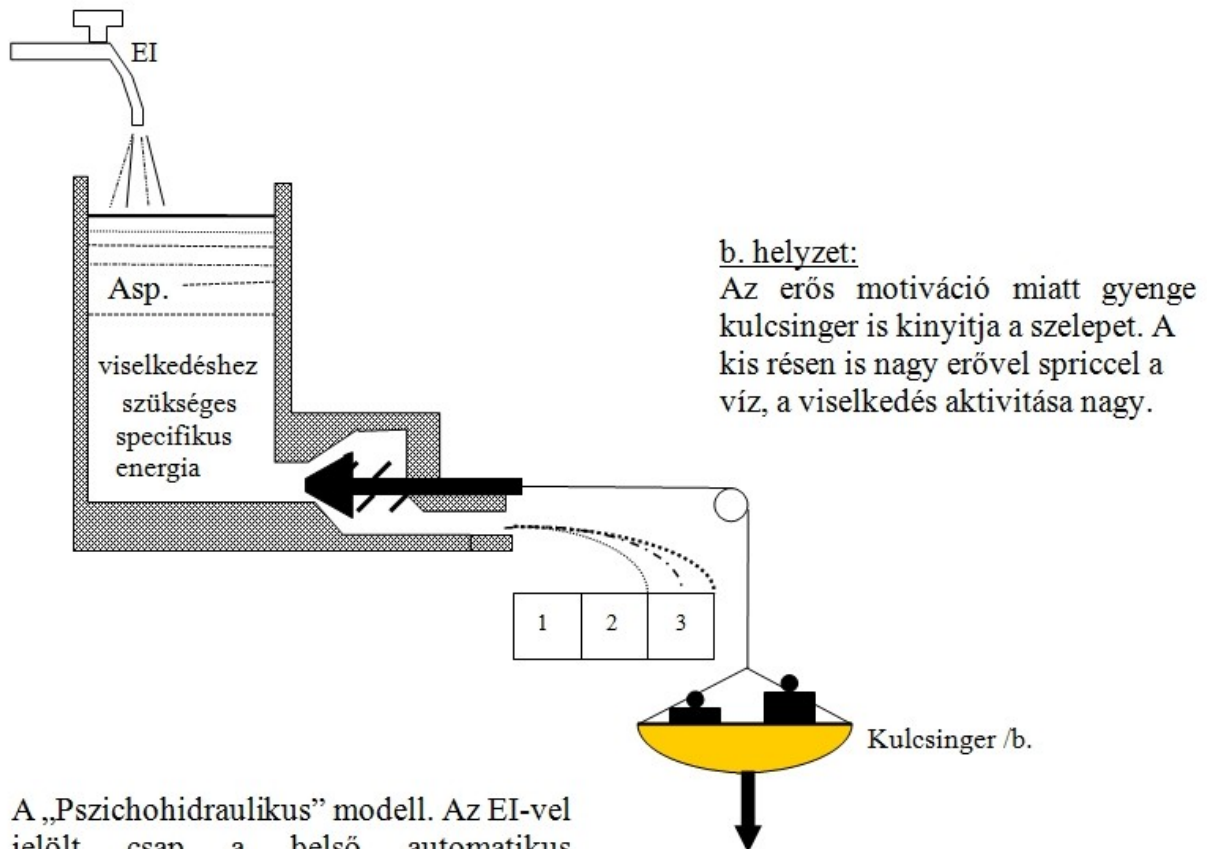
A motiváció (viselkedési készenlét) bizonyos ösztönöknél mindig egyformán erős. Ilyen például a menekülési ösztön. Az állat életbenmaradásának feltétele, hogy a menekülésre mindig készen álljon. A legfőbb ösztönös viselkedésre viszont nem érvényes a „minden, vagy semmi” elve. A viselkedés aktivitása függ a hajtóerő (motiváció) nagyságától és a kulcsinger erősségétől. 12. ábra a Lorenz féle pszichohidraulikus modell a viselkedés létrejöttében számításba vehető külső és belső tényezők egymásráhatásának ábrázolására készült. A bonyolult nevét onnan kapta, hogy a pszichikai jelenséget az edényben levő víz áramlásával modellezi (hidraulikus folyadékkal működtetett). A modell azt szemlélteti, hogy hogyan függ össze a viselkedéshez szükséges specifikus energia nagysága (Asp., motiváció), a kiváltáshoz szükséges kulcsinger nagysága és a viselkedés intenzitása.

12. ábra:

A pszichohidraulikus modell
a. ábra

b. ábra

A „Pszichohidraulikus” modell. Az EI-vel jelölt csap a belső automatikus ingertermelést, az Asp. felirattal jelzett vonal az akcióspecifikus potenciál pillanatnyi értékét jelöli. A kifolyásnál elhelyezett spirális rugó a rendszer „stabilitását” ábrázolja, a fonálból kiinduló húzóerő pedig a kulcsingereket jelképezi.

Ha nagyon gyenge a motiváció a kulcsinger nem elég a teljes mozgássor kiváltásához. A kutya elkezd a mozgást, de abba is hagyja. Tapasztalt szakember a kezdő mozdulatok intenzitásából következtetni tud arra, hogy megszakad-e a mozgássor az elején. Azt a jelenséget, amikor a mozgássor a gyenge motiváció miatt megszakad, **intenciós mozgásnak** nevezzük. Az állat szinte csak jelzi a „szándékát”, de a cselekvéssort nem folytatja.

A kutyafajták nem egyformán intenzíven mutatják a fajra jellemző ösztönös képességeket. Egy fajtán belül a vonalak, családok és egyedek is különböznek ebben. A vadászkutyák, terelő- és juhászkutyák általában kifejezett zsákmányoló készséget örököltek. A motiváció erőssége az öröklött viselkedési készenléttől és az egyed pillanatnyi állapotától függ. Gondoljunk a Lorenz féle pszichohidraulikus modellre. A viselkedéshez szükséges energia erősségét döntően befolyásolja, hogy mekkora a „tartály”.

Elsatnyult ösztönös képességű egyed „tartályába” kevés folyadék fér, ezért, még ha „tele is van” a viselkedés intenzitása kicsi. A kutya elszalad a labda után, érte nyúl, de - különösen ha az már nem gurul -, nem veszi fel, hanem megáll, vagy tovább szalad. Az is előfordulhat, hogy egy másik ösztönös cselekvés motivációja erős, ezért ha ennek a másik ösztönnek a kulcsingere éri a kutyát, „átvált” a másik viselkedésre. A kellemetlenségek megelőzése miatt kell a foglalkozás előtt a kutyát elengedni. Nehogy gyakorlás közben menjen el a „dolgát végezni”.

Ha sokáig hiányoznak valamely ösztönös cselekvést kiváltó ingerek, előfordulhat, hogy a megfelelő mozgást az állat a specifikus ingerek jelentkezése nélkül is - ahogy mondani szokás - „üresjáratban” vagy „vákuumban” hajtja végre. Ezt nevezi Lorenz **üresjárat_i_reakciónak**. Az állat mintegy hallucinálja a viselkedés tárgyát, a kiváltó ingert.

Számos ösztönös mozgás esetében nem lehet olyan feltételeket teremteni, amelyekben a kiváltó ingerek teljesen hiányoznak, mivel szükséghelyzetben az állatok a mozgásingereket a saját testükön keresik meg. Ingerszegény környezetben - kis helyen egyedül - élő kutya zsákmányszerző ösztönének ingerévé és tárgyává válhat a saját farka. Órákon át képes pörögni az ilyen kutya a kennelben. Időnként megragadja a farkát és cibálja, vagy rágcsálja. Az ilyen kutya farkán gyakran nincs szőr.

A leggyakoribb üresjárat_i mozgások, a helyváltoztató mozgások. Játékos fiatal állatok „túláradó jókedve” gyakran a kennelben, a lakásban felgyülemlett impulzusaik levezetése. Ezt a kiképzésben is számításba kell venni. A fiatal állatot - mielőtt a koncentrációt igénylő foglalkozást elkezdjük - engedjük el, hogy szaladgáljon egy kicsit.

Az üresjárat_i reakció tulajdonképpen egy szélsőségesen ingerszegény szituációból való menekülés. A kiképzési gyakorlat szempontjából fontosabb az a jelenség, amit a kiváltó ingerek **küszöbérték csökkenésének** neveznek. Ha az állatot hosszabb ideig nem éri a kívánt kulcsinger, a motiváció oly erős lesz, hogy a leggyengébb kulcsinger is kiválthatja az ösztönös cselekvést. Olyan gyenge kulcsinger, ami legföljebb egy intenciós mozgást képes máskor kiváltani, a „kiéhezett” ösztönt heves ösztön-cselekvésre indítja. Az üresjárat_i reakciónál az ingerküszöb = 0. A felduzzadt ösztönenergiát jelzi a fokozott appetitív magatartás. Az állat keresi, felkutatja a kulcsingert, hogy megszabaduljon az erős motiváció keltette feszültségtől. Az operáns tanulás ilyenkor a legeredményesebb!

Normális állapotú, tehát nem „éhezett” ösztönök inger küszöbértéke jellemzője lehet egy állatnak. Fajok, fajták és egyedek között is nagy különbségek lehetnek. A kutyák között, a német juhászkutyánál általában magasabb inger küszöbértéke van a komondornak és alacsonyabb a dobermannak.

Az ingerek összegződésének szabálya

Az ösztönös mozgásminták jelentős részét több kulcsinger is kiválthatja. Ezek beindíthatják az ösztönös cselekvést külön-külön, és együtt is. Vizsgálatok bizonyították, hogy ha több kulcsinger együttesen, egy időben lép fel, akkor viselkedést kiváltó hatásuk erősebb, mintha csak az egyikük hatna önmagában. Ezt az **ingerek összegződési szabályának** nevezzük. Az ingerösszegződést elérhetjük akkor is, ha ugyanazt a kulcsingert többször ismétljük, de a hatás jobb, ha különböző, de egyazon ösztönre ható ingereket „adjuk” a kutyának. Az őrző-védő gyakorlatok tanításakor a pályán jól dolgozó kutya az utcán vagy egy ismeretlen réten ingerelve nem „szuperál” úgy. Ennek az oka, hogy amikor az utcán „hergelik” a kutyát, kulcsingerként a védőkar és a segéd mozgása szerepel csak (és ezek hatását a figyelemelterelő és egyéb ingerek még csökkentik is), ugyanakkor az iskolán gyakorlatozás közben több inger egyszerre éri. A többi kutya viselkedése, a búvóhely látványa, a segéd öltözéke és az, hogy a befejezett engedelmisségi gyakorlatok után „tudja” a kutya, hogy őrző-védő fog következni, mind-mind kiegészítik a védőkar és a segéd mozgásával keletkező ingert.

A kutyát ért különböző ingerek együttes hatásaként a fogás energikusabb lesz. Egy viselkedés, példánknál maradva, a segéd megfogása több ösztönműködés eredménye is lehet. A kutyát erre sarkallja a zsákmányszerző-, a védő-, az agresszió- és a küzdő ösztöne is. Optimális őrző-védő teljesítményt úgy tudunk elérni, ha készségfejlesztések eredményeképp, mind a négy ösztön motivációja a fogásra készíti a kutyát.

Miután az egyes ingerek és motivációk a viselkedés más-más elemeire hatnak, hatásukat nem lehet egyszerűen összegezni. Ezért véleményem szerint helyesebb volna az elfogadott ingerösszegződés kifejezés helyett az egyazon viselkedésre ható ingerek egymást erősítő hatásáról beszélni.

Valamely funkció működése közben, tehát a tevékenység gyakorlása során tökéletesedik. Körülbelül úgy, ahogy a gépkocsi motorja bejáratáskor egyre simábban, hatékonyabban működik. A többször ismételt lejátszódáskor tapasztalható funkciójavulást nem az ingerösszegződés magyarázza, hanem lényegében az **asszociáció nélküli tanulási folyamat**. Mégis ebben a fejezetben említtem, mert a tanuláson, kiképzésen a köztudat inkább az asszociációkkal (társítás) megvalósuló klasszikus és instrumentális kondicionálást érti, másrészt a viselkedés többszöri megisméltődésének funkciójavító hatása kissé hasonlít az azonos inger többszöri ismétlésének hatására.

Az ingerösszegződésnek és a funkciójavulásnak is az aktivitás- és az ingerspecifikus kifáradás szab határt (következő fejezet).

Az ismétlődés hatására fellépő funkciójavulást ne tévesszük össze a szervezet növekedésével, fejlődésével, érésével összefüggő funkciójavulással. A fiatal szervezet egyedfejlődése során minden előzetes tanulás nélkül is mutat új mozgásmintákat, cselekszik eddig nem tapasztaltakat. Ezt az öröklött viselkedési sémák természetes érése (maturáció) okozza.

Funkciójavulást a magatartás „bejáratódásán”, az ügyesedésen túl az idegrendszer érzékelő ágában is tapasztalunk. A központi idegrendszer érzékenyebbé válik, illetve a reakció gyorsabb lesz (ezt a jelenséget hívjuk **szenzitizációnak** – érzékenyítésnek, növekvő reakciónak). Van aki ezt is a tanulás egy formájának tartja. Mások szerint még nem beszélhetünk tanulásról, hanem a feltételes reflex kialakulásának ez az első lépése, mivel ez a fajta funkciójavulás csak rövid ideig tart. Antropomorfizálva azt mondhatnánk, hogy az állat magasabb fokú figyelmi állapotba kerül. Ha a zsákmányállat a támadást megúsza, „számol azzal”, hogy ellensége még a közelben tartózkodik. A támadást követően egy ideig sokkal kisebb ingerre ugyanolyan intenzív meneküléssel reagál. M. Wels például megfigyelte, hogy azokra a ragadozókra, amelyek együtt vadásznak, izgatóan hat, ha látják, hogy a másik megragad, vagy felfal egy zsákmányt. A látvány hatására a reakció olyan erős lehet, hogy szinte „táplálkozási dühöt” vált ki. A szabad vizekben együtt vadászó rablóhal ebben az állapotban, még a célnak nem megfelelő tárgyakat is bekapja.

Mindannyian ismerjük azt a jellegzetes reakciót, amit előidézhetünk azzal, ha kutyánkkal beállunk - az egyébként nem javasolt - körhergelésre. A kutya a körben a szokásosnál sokkal dühödtebben támadja a segédet. Ezt a dühöt a másik kutya fogása váltja ki kutyánkban. A felfokozott düh akkor is megfigyelhető, ha előzőleg még nem tapasztaltunk fiatal kutyánknál agresszivitást a zsákmányszerző képességét fejlesztő, segéd + kutya páros gyakorlatokon.

Az aktivitáspecifikus és az ingerspecifikus kifáradás

Nem szívesen terhelem az olvasót újabb szakkifejezésekkel, de az előző fejezetben tárgyalt ingerösszegződés és funkciójavulás nem működik olyan egyszerűen és automatikusan, mint szeretnénk. Van ugyanis egy „ellenjátékos”, a kifáradás.

Aktivitáspecifikus kifáradásnak hívjuk azt a jelenséget, amikor az ösztönös cselekvés befejeződése után rövid idővel az ösztönközpont ugyanolyan erősségű ingerre csak gyengébben reagál. A viselkedés intenzitását csak egyre erősebb ingert alkalmazva lehet azonos szinten tartani. Az állat nem fizikailag fárad ki! A kutyám Jerry Lee című filmben miután a főszereplő német juhászkutya „meglátogatta” a fekete limuzinban a bájos uszár hölgyet önfelelt ugráncolásba, hempergőzésbe, rohángálásba kezd... Az aktivitáspecifikus kifáradás miatt „az ösztönnek van szüksége pihenésre”. Ez a jelenség jellemző a legtöbb (pl. a táplálék-felvételi, szexuális stb.) funkcióközbe tartozó ösztönre.

A kitérő-menekülő ösztön nem fárad, nem fáradhat ki. Tehát a menekülési reakció addig ismételhető, amíg az izomzat el nem fárad.

A kifáradás másik formája az **ingerspecifikus kifáradás**. Egy konkrét ingerre adott válaszkészség csökkenést jelent. Ha ez az inger többször egymás után éri az állatot, egyre kisebb intenzitású lesz a válaszreakció. Azt, hogy itt nem aktivitáspecifikus kifáradásról van szó, bizonyítja, hogy ugyanarra az ösztönre ható másik ingerre az ösztönös mozgásminta újra az eredeti intenzitással kiváltódik.

Az ingerösszegződés hatására intenzívebben reagál a kutya a segéd megjelenésére, mert már nem csak a védőkar menekülő mozgása hat a tapasztalt kutyára, hanem megtanulta, hogy a védőruha, a búvóhely stb. megpillantása mind a küzdőjáték ingere. Erre figyelemmel tervezze meg a segéd-kutyavezető team a tréninget. Csökkenti az ingerelhetőséget, ha a segéd és a kutyavezető a gyakorlás előtt (vagy alatt), a kutya jelenlétében beszélnek meg a tennivalókat. Ha a kutya hosszabb időn át látja a segédet, az ingerspecifikus kifakadás miatt a segéd (plusz védőruházata) az adott gyakorlatban nem hat ingertényezőként és elveszítjük az ingerösszegződés előnyét. A kívánatosnál „langyosabb” lesz a végrehajtás.

A tanulási folyamatoknál tárgyalt habituáció (hozzászokás) is ingerre csökkenő aktivitás egy formája. Az alapvető különbség, hogy míg a kifáradásnál a pihenést követően az ingerre adott reakció újra erős, a habituációnál - ha a megerősítés elmarad - az aktivitás alkalomról-alkalomra csökken, végül a reflex teljesen kialszik.

A konfliktusviselkedés

Gregor Mendel öröklődési szabályai könnyen megtanulhatók. Téved, aki úgy gondolja, hogy a legegyszerűbb és ezért a tankönyvekben örökösen példaként előrángatott esetek, egyben a legelterjedtebbek is. A természetben az egy génpár - egy tulajdonság összefüggés nem gyakori. A genetika törvényeit azért nehéz az állattenyésztési gyakorlatban alkalmazni, mert az örökletes tulajdonságokat sokszor több génpár együttesen szabályozza, és a gének elnyomhatják egymást, illetve más módon befolyásolják érvényesülését. A gén és az általa szabályozott tulajdonság kapcsolatát ezért gyakran nehéz feltérképezni és a tulajdonságok megjelenésébe a környezeti hatások is beleszólnak.

Az egyetlen tényező által motivált, egy kulcsingerre kiváltódó magatartásformák éppen úgy nem gyakoriak, mint a tisztán mendeli szabályok szerinti öröklődésmenetek. Az állatot folyamatosan érik - gyakran ellentétes hatású - ingerek. Az ingerek sokszor két vagy több ösztönközpontot aktiválhatnak. Ha ezek azonos tevékenység irányába hatnak, fokozhatják a viselkedés intenzitását (ingerösszegződés hatása). Bonyolultabb a helyzet, ha az egyidőben aktivizálódó ösztönközpontok más és más magatartásformát okoznak. A hatás akkor a legösszetettebb, ha több, egymással szemben álló viselkedés kap egyidőben kulcsingert. Ilyenkor konfliktushelyzet jön létre (konfliktus jelentése: ellentét, összeütközés). A konfliktusos helyzet reakciójaként a gyakorlatban legtöbbször a következő öt jelenség egyikét tapasztaljuk:

1. **Az egyik ösztönközpont elnyomja a többit.** A legjellemzőbb példa erre a menekülés. Könnyen belátható, hogy a faj szempontjából célszerűtlen lenne, ha más magatartásformák akár csak a legkisebb mértékben is gátló hatást fejtenének ki a menekülő magatartásra. Ha például a róka elől menekülő nyúl a csábító lucernatáblában csak valamivel is lassabban futna, mint más terepen, ez végzetes lenne számára. A rendkívüli intenzitású menekülő reakció még az emberben is elnyom minden mást. Még a tanulás, a belátás, az értelem sem segít ilyenkor. A pánik butító hatásának már sokan estek áldozatul. Egy mozitúzban többen megégték, vagy többeket a menekülők tapostak halálra, mert a nézők mind a legközelebbi kijáráshoz rohantak. Ha az összes ajtót használták volna, baleset nélkül kimenekülhetett volna mindenki. Ami a faj szempontjából hasznos, az egyed sorsára akár tragikusan is hathat.

Félénk, menekülésre kész kutyával addig nem is érdemes foglalkozni, amíg nem szokta meg a kutyaiskolát. A félelem minden más ösztön-centrumot blokkol. Idővel, amint rájön a suliba járás ízére, már nem ijesztő a környezet és a többi kutya, ember (latens tanulás), már taníthatóvá válik.

Egyéb példa, mely más ösztönközpontok elnyomására utalna, alig van. A támadó magatartás, a „düh” rövid ideig elhallgattathat minden mást, beleértve a menekülést is.

Amikor már reménytelen a menekülés, a zsákmányt sarokba szorították, bekerítették a ragadozók a menekülés, támadó magatartásba csap át. Ez az a helyzet, amikor az őzike „halált megvető bátorsággal” szembefordul az oroszlánnal. Ezt a kétségbeesés bátorságának is nevezett viselkedést nem szabad összetéveszteni a védőösztönrel, vagy pláne az agresszivitással. Mivel a viselkedés kapcsolata a menekülő ösztönrel nyilvánvaló, ezért úgy is nevezik, hogy menekülés előre (ami a német szakirodalom „Flucht nach vorne” kifejezés fordítása). A sarokba szorított állat valóban menekül ilyenkor. A menekülés útját viszont elzárta a ragadozó. Rátámadva a zsákmányállat nem is harcolni akar, mint inkább meglepni az ellenséget. A meglepődve visszahőkölő ragadozó esetleg kitér a menekülés útvonalából, és ez egy újabb esélyt adhat a menekülésre (később még lesz erről szó a távolságtartásról szóló fejezetben).

A kelleténél még ma is több „kiképző” épít erre a reakcióra az őrző-védő tanításánál. Látszólag gyorsan fogásra lehet bírni a kutyát, ha sarokba szorítva megcsipkedi, megcsapkodja a segéd. Az így kondicionált kutya nagyon látványosan produkálja a kétségbeesés bátorságát. Erre a segédnek meg kell hátrálnia, hogy a kutya megtanulja: „harciaságával” célt ér. Az így képzett tanítvány, noha nagyon látványos jelenetet produkál a segéd megpillantásakor, csak a laikust tévesztheti meg, csak azok gondolják, „hú micsoda gyilkos fenevad ez a kutya”. Valójában csak **olyan, mintha** bátor lenne. A gazdától távolabb, idegen pályán, a kutyával határozottan szembetámadó segéddel találkozva (Körung, vizsga) az így „képzett” kutya kikerüli a küzdelmet. Mivel nincs a sarokba szorítva semmi se kényszeríti rá.

A sarokba szorított és megcsipkedett kutya példájából nem csak azt látjuk, hogyan működik a menekülés előre reakció. Hogyan is hangzott L. Morgan definíciója? „A legtokéletesebb ösztön is csak egyetlen egyszer funkcionál pusztán ösztönösen: a legelső alkalommal. Később már a gyakorlat és a tapasztalat módosító hatása érvényesül.” A sarokból kitámadó kutya azt érzékeli, hogy a fenyegető magatartására a „segéd” hátraugrik. Minél hevesebb a „támadás”, annál eredményesebb. Azért tettem idézőjelbe a támadás szót, mert a félelem most is munkál a kutyában. Konfliktusban van az egymással szemben ható ösztönös viselkedés, a védekező-, illetve a menekülő ösztön.

A konfliktus mindig feszült állapot és az állat (vagy az ember) igyekszik megszabadulni tőle. Ennek egyik módja, amikor a kétféle viselkedés elemeinek kombinálódása révén **kompromisszumos** jellegű viselkedés jön létre. Az ellentétes hatásra mindkét ösztön-cselekvésből megjelennek elemek. A két ellentétes viselkedés jellegzetes mozdulatait váltakozva, vagy egyszerre produkálja az állat, illetve egy harmadik, egy másfajta viselkedés jelenik meg.

2. Amikor két fajtárs fenyegeti egymást, és mindkettőjükben a menekülés és a támadás motivációi küzdenek a vezető szerepért, igen gyakran villámgyorsan és olykor ismételt is átcsap a támadó magatartás menekülésbe és fordítva. A kistermetű terelőkutyáknál ezt gyakran megfigyelhetjük. Az ember bokája felé ugró –esetleg belekapó -, puli a visszaforduló elől elugrik, majd újra támad. Ezt a váltakozva jelentkező cselekvést nevezzük **ambivalens** (ingázó) viselkedésnek

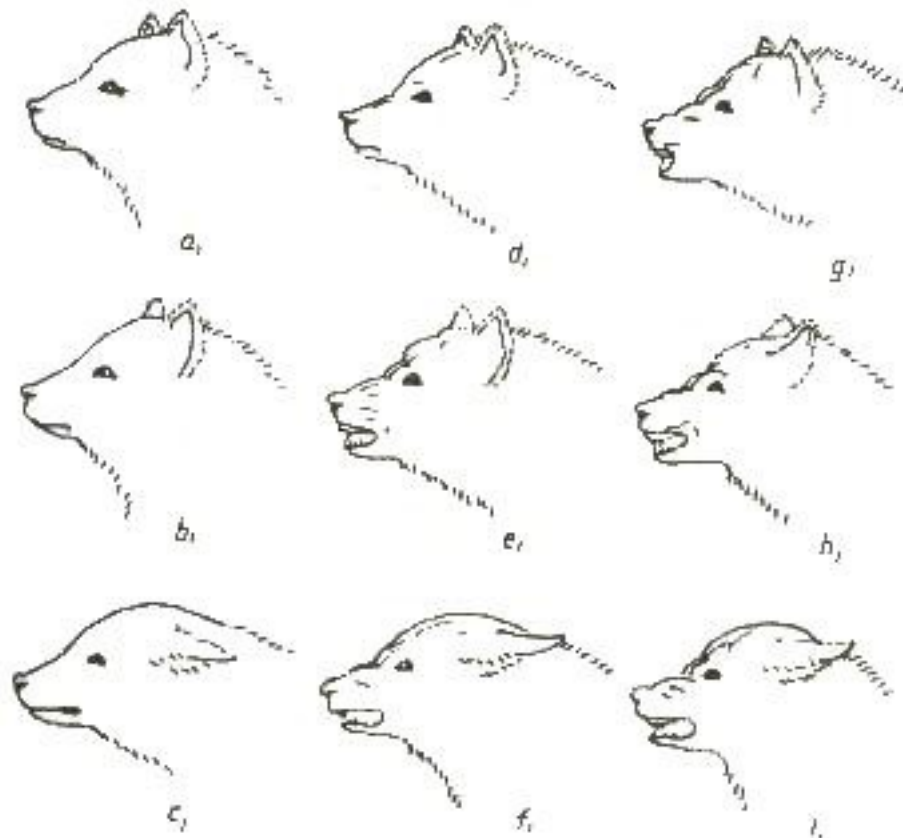
3. Két egyidejűleg aktivizálódó ösztönös cselekvés elemei egymásra helyeződhetnek. A segéd által fenyegetett kutya támadna is, meg menekülne is. A két ellentétes ösztön hatására egyszerre kezd farkát behúzza hátrálni, fülét hátracsapja és közben borzolja, vicsorogva fenyeget. A viselkedés elemei egymásra rakódnak (**szuperpozíció**) és attól függően, hogy melyik hatás erősebb, a kutya testbeszéde, mimikája nagy változatossággal jelzi a pillanatnyi állapotát. Az őrző-védő segéd csak szakember lehet! Gyakorlás közben pontosan, hibátlanul kell értékelnie a kutya viselkedését. Menekülést, félelmet imitálva csökkentheti a kutyában a konfliktushelyzetet; ezzel a kutya magatartását a támadás irányába terelheti. Az agresszivitás és a menekülés között kialakuló konfliktus eredményeként megjelenő szuperpozíciós viselkedést példázza a 12. ábra.

Kevert motiváció farkasnál

13. ábra: Kevert motivációk kifejeződése szuperponálódó mozgásokban

Balra fent: nyugalom, balról jobbra haladva az agresszivitás növekszik, felülről lefelé a menekülési ösztön nő. i-ben találkozunk mindkét motiváció legintenzívebb alakjával, ahogy az például egy olyan állatban nyilvánul meg, amelyik védekezni kényszerül olyan helyzetben, amelyikből nincs kiút. (K. Lorenz: „Das sogenannte Böse” - Az úgynevezett gonoszság című könyvéből)

Jellegzetes kevert motiváció. Fenyegelve, vicsorogva ugat, de a fülét hátracsapja
(az előző Lorenz féle ábrán a „h,” változat)

A védő-, illetve agresszió ösztön és a kitérő- vagy menekülő ösztön közötti konfliktusokról még lesz szó, „A kiképzésben hasznosítható fontosabb ösztönös képességek” című fejezetben.

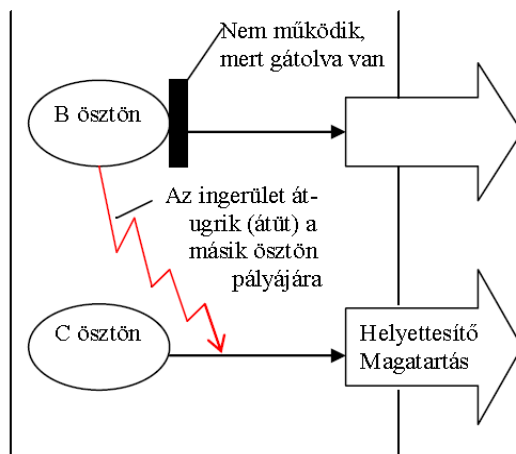
4. A konfliktus keltette feszültségből szabadulás egy másik módját magabiztos, agresszivitásra hajlamos kutyákon jól megfigyelhetjük. A konfliktus itt is (mint oly sokszor) a védő- és a kitérő ösztön között lép fel. A kettős ingerlés hatására a cselekvés iránya megváltozik. Lefut a védőösztön-cselekvés teljes egészében, de az ösztön egy olyan „áldozatot” keres, amelyiktől nem tart, vagyis amelyik nem ingerelheti a kitérő ösztönét. Ezért nevezik ezt a reakciót **irányát változtató viselkedésnek**.

A kutyafuttató „kutyatársadalmában” a rangsorban előkelő helyet elfoglalt kutyát a gazdája valamiért megbünteti. A kutya nem szállhat szembe a gazdájával, ezért keres egy gyengébb kutyát, és azt harapja meg.

Az őrző védő kiképzésben fontos mozzanat a védőkar eleresztésének megtanítása. „Kemény”, agresszív kutyát, ha büntetéssel, erőszakkal akarjuk megtanítani eresztetni, nem biztos, hogy a várt eredményt kapjuk. Lehet, hogy az agresszivitás a segédre fog irányulni. A kutyavezetőtől elszenvedett kellemetlenséget a segéden torolhatja meg: még keményebben, vadabban támadja és még annyira sem ereszt, mint eddig.

5. Amikor két magatartásforma motivációja egymással konfliktusba kerül, gyakran egy harmadik, teljesen más magatartási rendszerbe tartozó viselkedés jelentkezik. Ez a magatartás látszólag értelmetlen és váratlan. N. Tinbergen és A. Korlandt, egymástól függetlenül sokat foglalkoztak a **helyettesítő aktivitásnak, átugrásos viselkedésnek** (Übersprungbewegung) nevezett jelenséggel. A helyettesítő aktivitást vizsgálva azt tapasztalták, hogy meghatározott két mozgásforma konfliktusa esetén, mindig azonos (specifikus) harmadik jelentkezett. A jelenség magyarázatául keletkezett hipotézisek közül az egyik szerint az ösztönközpont gátoltsága miatt az ingerület átugrik a helyettesítő ösztön idegpályájára (14. ábra).

14. ábra: B. Hassenstein ábrázolása szerint:

„A helyettesítő aktivitás helyett a közismertebb **pótcselekvés** kifejezést is használhatjuk” (Czakó József: Etológiai kislexikon). A pótcselekvés klasszikus példája az etológia irodalmából: két kakas kerül szembe egymással és egyik sem „tudja eldönteni”, hogy támadjon avagy meneküljön. A konfliktust úgy „oldják fel”, hogy nagy buzgalommal csipegetni kezdenek. Takarmány nincs előttük, tehát a semmit csipegetik. Közben szemmel láthatóan teljes a közöny az ellenfél iránt.

Kiegyensúlyozatlan kutyák utazáskor a konfliktus elől gyakran alvásba menekülnek. Ezt a magatartást nevezhetjük akár struccpolitikának is. A kutya azért alszik, mert „úgy érzi”, ha ő nem látja a veszélyes, idegen világot, akkor az nincs is. Később, amikor a kutya megszokta az utazást, már azért szunyókál, mert kialakult egy feltételes reflex. Az utazás okozta stresszhelyzetre az emberek is sokféle pótcselekvéssel reagálnak. Van, aki a vonat izgalmától „megéhezik”. Nem is tud másként utazni, csak ha közben „bekap valamit”. A vonat zakatolása idővel ugyanolyan feltételes ingerré válik, mint a klasszikus pavlovi kísérlet kutyájának a csengőszó. A konfliktus elől más utasok - a kutyához hasonlóan -, az alvásba menekülnek.

A konfliktushelyzetben pótcselekvés lehet a testápoló viselkedés is: a néhány perce csapdába esett egér, például amikor a befőttes üvegbe kerül, oly elmélyülten tisztálkodik, mintha az esküvőjére készülne. Amikor a kutya vakarózik, nehéz eldönteni, hogy pótcselekvésből teszi-e, vagy tényleg valamiért viszket a bőre. Mindenki látott már olyan embert, aki zavarában - mert egy problémát nem tud megoldani -, megvakarja a fejét.

A konfliktushelyzet levezetésére szolgálhat a mozgás is. Lámpalázás előadó (sokszor anélkül, hogy tudna róla) föl-alá járkál beszéd közben. A kennelben ugráló, rohángáló kutya sem biztos, hogy pusztán a mozgás gyönyörűségéért teszi. A kennel rácsa elzárja a gazdától, a többi kutyától és a feszültségét így vezeti le.

Dr. Kováts Zsolt a kutya domináns reakcióit négy csoportba sorolta: „aktív védekezési reakció, passzív védekezési reakció, táplálkozási reakció és tájékozódási reakció”. A túlsúlyban lévő vizsgálta és ez alapján értékelte a kutyát. Az idegen környezetben kikötött vizsgált kutyák elé ételt tett és azt figyelte, hogyan reagál a közeledő segédre. A segéd először közömbös, majd megtámadja a kutyát. „Aktív védekezési reakció”-nak értékelte, ha a kutya megtámadta a segédet és „passzív védekezési reakció”-nak, ha félt. A menekülés előre és - az ambivalens viselkedés ismeretében - az aktív védekezési reakciót, a támadást, csak fenntartással lehet bátorságnak tekinteni. Meg kell vizsgálni milyen testbeszéd kíséri a támadást (borzol-e, vicsorog-e közben), mennyire van konfliktusban. A kísérlet alatt a kutya ki van kötve, tehát nem tud elmenekülni vagy kitérni. Ezért kitámadása tipikus menekülés előre reakció is lehet.

A vizsgált kutyák egy része a segéd fenyegető közeledtére egyre mohóbban evett. Ezt nevezte el Kováts Zsolt „táplálkozási reakció”-nak, mely nem kívánatos, de ezek a kutyák bizonyos feladatokra még használhatók. A kísérletben ily módon reagáló kutyák megítélését hibásnak tartom. Arra a kutyára, amelyik a fenyegetés hatására egyre hevesebben eszik, nem biztos, hogy a falánkság, vagy a táplálék féltése a jellemző, valószínűbb, hogy tipikus konfliktusviselkedést, pótcselekvést látunk (gondoljunk a két rivális kakas példájára). A korábbi, helyes tapasztalatokra épített teóriákat az etológia ismereteinek elterjedése módosíthatja, más megvilágításba helyezheti.

A konfliktushelyzetet a kiképzés során - céljaink érdekében - mesterségesen is előidézhetjük. Legismertebb gyakorlat, ahol alkalmazzuk, a felugatás: a segéd a búvóhelyen áll teljes védőfelszerelésben. A kutya figyelmét felkelti, majd nyugodtan állva marad. A kutyavezető pórázon lévő kutyájával fut a segédhez. A kutya a segéden lévő védőkart meg akarja ragadni. Ebben a póráz akadályozza. Ahányszor a segédre ugrik, ezt az apró, de határozott pórázrántás megghiusítja. Konfliktus! A kutya figyelmét a segéd mocorgással, gyenge ingerléssel folyamatosan ébren tartja. A feszültség a kutyában egyre nő. Izgalmában elvakkantja magát. A jutalma, hogy megfoghatja a kart (instrumentális kondicionálás). Rövid idő alatt megtanulja, hogy a konfliktushelyzetből ugatással (pótcselekvés) szabadulhat, közben az ugatásnak kialakul a kérő, később az agresszív követelő jelentése is. Ugatott? Kaphatja a kart, foghat egyet.

A hasznos példa ellenére a kiképzés során lehetőleg csökkenteni kell a konfliktushelyzetek számát! Általában a szakértő szeme könnyen felismeri a konfliktus-viselkedéseket. Ilyenkor az ellentétesen ható ingerek közül a nemkívánatosakat ki kell iktatni és így a viselkedés a helyes mederbe „terelhető”.

Egy élőlény nem kerülhet túl gyakran konfliktusba, mert megviselheti az idegrendszerét, sőt a szervek működésére is kihat. Olyan káros szokások is kialakulhatnak, melyek tönkretesznek a tehetséges, jó adottságú kutyát. Akik régebben is figyelemmel kísérték a versenysportot, emlékeznek egy Teó nevű német juhászkutyára. Ez a karakán kan kutya a korszerűtlen kiképzési metodika miatt, egy különös szokást vett fel. Fogás után soha nem cipelhette a zsákmányát (a védőkart), nem nyugodhatott meg a végcselekvéssel a zsákmányoló ösztöne, hanem eresztenie kellett. Nem tanulhatta meg, hogy eresztés után a felgyülemlett feszültséget ugatással le tudja vezetni. Az igen erős konfliktushelyzetben a feszült állapotból egy másik cselekvéssel (pótcselekvéssel) „kereste” a kiutat. Eresztés után a kutyának megdagadt

a nemi szerve és a segédnek hátat fordítva azt nézte. Mondanom se kell, versenykarrierjének ezzel befellegzett. Megfelelő viselkedésanalízis nélkül a rossz tulajdonságáról leszoktatni nem lehetett.

A védő- és a menekülőösztön azért kerül könnyen konfliktusba, mert azonos a kulcsingerük, a fenyegetés (lásd később, a Fenyegetés című fejezetet). Ezért Dr. Helmut Raiser azt tanácsolja, ne kizárólag a védőösztönre építve képezzük fogásra a kutyánkat. Azt tapasztalta, hogy az ilyen kutyák között sok a „méregzsák”. Ezek mindig, mindenkibe beleharapnának. Sok kutyás éppen ezt a kutyát tartja ideálisnak, pedig az állandó stressz miatt sok az ilyen kutyák között a gyomorbeteg, gyakran szexuális zavarral küzdenek, illetve idegrendszeri vagy szervi betegségekre hajlamosak. A gyógyszeres kezelés helyett sikerebb volna a kiképzési módszeren változtatni. Az állandó idegfeszültségben élő kutyákon olyan stressz-szindrómákat lehet felfedezni (adrenalin túltermelés, mellékvese megnagyobbodás), amik jelzik, hogy nem képes már károsodás nélkül a helyzeten úrrá lenni.

IV. Rész

A kutyakiképzésben hasznosítható fontosabb tulajdonságok és ösztönös képességek

Mottó:

„Az eb csak azon szolgálati ágakban képezhető ki, amelyekre tulajdonságai képesítik.”

- Zajcsek Alfonz -
1925

A kutyakiképzésben akkor találunk igazán örömet és eredményes időtöltést, ha ez a tevékenység a kutyának is kellemes! A „teljes” kutyaélet biztosítása az állat és a természetszerető ember kötelessége. Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy mesterséges körülmények között engedjük érvényesülni, sőt fejlesztjük a kutya természetes adottságait.

Azt hiszem többen tartanak kutyát, mint kellene. Ismertem olyan családokat, ahol a következetlen, gyenge akaratú emberekkel szemben az erős karakterű kutya átvette a vezérséget és terrorizálta a családot. A kutyával társbérletben nem lehet élni! Ha nem irányítjuk, nem adunk elfoglaltságot, előfordulhat, hogy akarnok szokásokat vesz fel.

A helyes magatartásra szolgáljon példaként a következő történet. Több olyan kutyát hoztak már hozzám „megnevelésre”, amelyik a családtagot is megharapta. Érdekes módon elég sok spániel volt köztük, és majdnem mind kan volt. Került hozzám egy szálkás szőrű tacsó kan, a Zsiga. Értelmes, kedves, játékos kutya volt, de ha elhatározott valamit, nem tűrt ellentmondást. Ismert grafikus gazdájától ellopta a radírt, befeküdt a fotelba és morogva, vicsorogva, sőt harapással fogadta a gazdi minden kísérletét a radír visszaszerzésére. A radír maradt és elő került a kötszeres doboz. A grafikus elment betegállományba, Zsiga meg hozzánk nevelésre. Különös hókusz-pókuszra nem volt szükség. Megtanítottuk láb mellett szabályosan sétálni, helyére menni, visszajönni, ülni, fekédni. Ez utóbbi kicsit nehezen ment, mert a szőrnök tacsinál felismerni, hogy most éppen áll, ül vagy fekszik, a lába milyen pozitúrát foglal el, kissé problémás. A „kiképzési” idő lejártával Zsiga megtanulta hol a helye a világban és kezelhető társ lett belőle.

A kutya-ember kapcsolat kialakulásának hipotézisének fontosabb e viszony jellemzésére egyre többet használt **vezethetőség** kifejezés. Mint annyi más fogalom a kutyakiképzésben, ez is a német gyakorlatból honosodott meg (a *führligkeit* magyar fordítása).

Az előbbiekből következő tulajdonság, és ezzel szokták jellemezni a kutya azon „igényét” hogy az emberrel együttműködjön, a gazda irányítsa, vezesse. A jól vezethető kutya igényli az ember folyamatos társaságát, könnyen és kényszer nélkül tanítható, láthatóan örül, ha a gazdája utasításait teljesítheti. (Bővebben erről és a tudományos magyarázatról a kiválasztásnál írott fejezetben olvashatnak.)

A bátor és irányítható kutya legyen **kiegyensúlyozott** és **jóindulatú**. E két utóbbi tulajdonság ugyan örökletes, de a felnevelés jelentősen befolyásolja (a nevelésről szóló fejezet részletesen foglalkozik a témával). Minden fajtával szemben jogos elvárás, hogy mindenhol elfogulatlanul viselkedjen. Közömbösen tűrje a váratlan zajokat (például a riasztópisztoly hangját a vizsgán), a körülötte mozgó embereket, ne támadja meg kutyákat.

A „néhai” NDK-ban a használati kutyafajtákat két csoportba sorolták és a kétfokozatú tenyészszemléken – ZTP, KÖRUNG – eltérő értékmérőszámmal jelölték. A tartózkodó kutyák kategóriája (értékmérőszám 4, 3, 2), a rosszindulatú agresszívtól a gyávaig terjedt. A tartózkodó (NDK-ban „linke Hund”-nak, -balos kutyának nevezett) kutyák általában jó jelzőkutyák, a bátrabbak kiválóak őrzőkutyának vagy személyvédelemre, de sportkutyának nem. Őrző-védő munkájukban a fogásuk energikus, de nyugtalan, pumpáló, hajlamosak a „halálra rázásra”, esetleg többször is fogást váltanak. Viselkedésükben dominál a védő és agresszióösztön. A segédben ellenséget látva fogás közben hörögnek, morognak-fenyegetnek.

A jóindulatú, elfogulatlan (Unbefangend) kutyák (az 5, 6, 7, 8-as értékmérő számot kapták) „rechte hund” (jobbos kutya, mert a táblázat jobb oldalán tüntették fel) házőrzőnek, jelzőkutyának kevésbé alkalmasak, de ha kifejezett zsákmányszerző-, védő-, agresszió-, és küzdő ösztön-adottságot örököltek, kiváló sport-, szolgálati- és hobbikutyává válhatnak. Az ösztönközpontokra ható ingerekre kifejezett választ adó, ún. „ösztönerős” kutyákra azt is lehet mondani, hogy ezek az egyedek jól **ingerelhetők**.

A túlzottan jóindulatú, a kívánatos ösztönös képességeket kevésbé öröklött ún. „puha kutya” használhatatlan, de problémamentesen, kellemes társként tartható lakásban.

Mielőtt az egyes kívánatos ösztönös tulajdonságokról írnék, néhány nem kevésbé fontos adottságot is említenem kell. Jó teljesítményt csak a nagyon **temperamentumos** kutyától várhatunk, de vigyázni kell, hogy ez a temperamentum ne legyen fékezhetetlen és a kiképző vérmérsékletéhez, természetéhez, a kívánatos feladathoz megfelelő kutyát válasszon.

Újabban egyre gyakrabban használt, sőt divatossá vált fogalom a **terhelhetőség**. Az idegrendszer azon tulajdonságát értjük alatta, hogy a külső behatásokat mennyire képes elviselni. A kiképzői munkánk szempontjából oly fontos magabiztosságnak és terhelhetőségnek (a vezethetőséghez, a szabálykövetéshez hasonlóan), a kiválasztásról írott fejezetben külön részt szentelek.

A kutyák sem születnek egyforma „felfogó képességgel”. Azoktól a fajtáktól, amelyeket sok évszázadon keresztül az ember szolgálatára tenyésztettek (juhászkutyák, vadászkutyák, illetve az ölebek) többet várhatunk. Azt már tisztáztuk, hogy a képzett kutyák tudásukat természetesen nem örökítik tovább, de a képezhető – nevezük nyugodtan – **értelmes** szülőpárok utódai között nagyobb valószínűséggel találunk nekünk megfelelő felfogóképességű kölyköt.

A kívánatos tulajdonságok felsorolásánál nem feledkezhetünk meg a megfelelő **egészségi állapotról** és a **jó anatómiáról** sem. A fejezetet ezzel a témával is kezdhettem volna. A közepes vagy súlyos fokú csípőízületi vagy könyökízületi elváltozás (diszplázia) már jelentősen csökkenti a használhatóságot. A **jó étvágyú** kutya nemcsak jó testi kondícióval bír, hanem a jutalomfalatok használatával könnyen, kevés kényszerrel, gyorsan tanítható.

A használati kutyafajták fajtaleírása (standard) teljesítmény-centrikus. Az adott fajta a kívánatos testfelépítéssel érheti el a legjobb teljesítményt. Nem vallom azt a tételt, mely szerint „mindegy, hogy milyen a kutyám külleme, ha a versenyen kitűnő munkát produkál”. A hibás végtagszögelésű és állású, laza hátú kutya nem kitartó. Az óriások és az előírt méreten aluli kutyák sem képesek a kívánt teljesítményre. Nem lebecsülendő szempont az sem, hogy a tetszetős, mutatós kutyát, ha szépen dolgozik, nemcsak a közönség, hanem a teljesítménybíró is szívesebben nézi, magasabbra értékelheti. Kerüljünk minden szélsőséget: „Ép testben ép lélek”.

A legfontosabb ösztönös képességek

A XX. században egyre népszerűbb lett a kutya és az ember közös sportja. A legtöbb használati kutyafajtára kialakult a versenyztetés rendszere. Az életforma változása miatt, képességvizsgák és versenyek nélkül ma már nem is lehetne „karbantartani”. Egyre kevesebb kutya dolgozik eredeti szakmájában, viszont szerintem fontos, hogy adott esetben képes legyen rá. Ezért a jó kutyának rendelkeznie kell az adott fajtára jellemző ösztönös képességekkel.

1. Zsákmányszerző vagy vadászösztön és a terelő ösztön

A kiképzésben leggyakrabban a zsákmányszerzésre építhetjük a gyakorlatok tanítását. A szagnyom követése a ragadozók zsákmányoló magatartásának része. A nyomkövetés kondicionálása nem képzelhető el a zsákmányszerző ösztön „segítségé” nélkül. Az engedelmességi gyakorlatok tanítása labdára épített játékos módszerrel szórakoztatóbb és eredményesebb, mint az idomítás. A zsákmányoló ösztön „motivációja” lelkesíti a kutyát; a zsákmánylabda megszerzéséért a kutya mindenre hajlandó (operáns tanulás). Az apporthozás nem más, mint a zsákmány átadása a falkavezérnek. Noha az őrző-védő munka nem kizárólag zsákmányolás, tanítása a vadászösztön beépítésével könnyebb és eredményesebb. A ragadozó életének nagy részét a vadászat tölti ki. Ha az ösztönös képességeit fejlesztjük és felhasználjuk, ezzel a városban élő kutyának is lehetőséget teremtünk, hogy természetesebb életet éljen. Konrad Lorenz a már idézett „Az emberiség nyolc halálos bűne” című könyvében a sikerélmény ösztönző hatására (operáns tanulás) a vadászó viselkedést hozza fel példának:

„Egy viselkedésmód bármely rásegítő jutalmazással való szoktatása az organizmust (a szervezetet) arra készíti, hogy a jövőbeni jutalom érdekében jelenlegi „büntetést” is elviseljen... Csábító zsákmány reményében egy kutya vagy egy farkas sok mindent megtesz, amit egyébként nem szívesen tenne: tüskés bozóton rohan keresztül, hideg vízbe ugrik, és olyan veszélyeknek teszi ki magát, amitől bizonyíthatóan fél...”

Vétek lenne ezt a hatalmas motivációs energiát figyelmen kívül hagyni, különösen akkor, ha az instrumentális kondicionálással ilyen fokra emelhető a viselkedés intenzitása.

A vadászösztön a bonyolultabb hierarchiájú ösztönök közé tartozik. Nyitott energetikai programmal szabályozott viselkedés. A megjelenéshez és rögzüléshez specifikus környezeti rávezető inger, belső tanító mechanizmus szükséges.

A zsákmányolás megnyilvánulásai:

nyomkövetés
üldözés
ráugrás
megragadás
lerántás
halálra rázás
elcipelés egy biztonságos helyre.

Amikor egy hovawart „zsákmányol”!

Kulcsinger a zsákmány menekülő magatartása. Ha megfigyeljük, a természetben a ragadozó zsákmányállata a ragadozó közelében mindig pánikszerűen menekül. A menekülés hatása a ragadozóra annál erősebb, minél közelebről indul. Az ösztönös cselekvéssor a következő: a motiváció (viselkedési készenlét) hatására a kutya aktívan keresi a zsákmányt (appetitív viselkedés). A zsákmány a ragadozó közeledtére meneküléssel reagál (számára a menekülő ösztön kulcsingere, ha a ragadozó egy bizonyos menekülési távolságon belülré kerül). A menekülés beindítja a kutya vadászó viselkedését (kulcsinger). A ragadozó üldözi a zsákmányt, ráugrik, megragadja és lerántja a földre. Ha a fogás nem elég erős, a zsákmány menekülni próbál. Kellően erős fogásra pedig sokszor halottnak „tetteti” magát (feltétlen reflex). Amennyiben a „megadásra” a fogás gyengül, a zsákmány újra megkísérli a menekülést, amire a kutya erőteljesebb megragadással és „halálra” rázással reagál. Végül a kutya elcipeli (apportozza) a zsákmányt. Ez a végcselekvés igen fontos, mert ez nyugtatja meg az ösztönt, ez a tevékenység az ösztön célja.

Érdekes példája a menekülés (kulcsinger) fontosságának (a zsákmányszerzés szempontjából) következő történetem. Kedves munkatársam külföldi útja alatt profi vadászkutyáját nálunk hagyta. A fegyelmezett magyar vizsla hamar megbarátkozott velünk, csak cicánk ment az idegeire. Láttára a vizsla mintaszerűen „vadat jelzek” pozitúrába merevedett, előrenyújtotta orrát, felemelte és behajlította egyik elülső lábát és így fixírozta a cirmost. Ágica nem futott el előle, hanem közönyösen szemlélte, a szerinte ütődött szobrot játszó kutyát. A vizsla minden ízében reszketett, sőt orrával megböködte a macskát, hátha elszalad végre. Ezt a „barátságos közeledést” udvarias dorombolással és törleszkedéssel jutalmazta cicánk. Már azt hittem megüti a guta a vizslát, amikor a belépő leányom elé szaladt a macska. Ezt végre a várva várt kulcsingerként értelmezhetette a vadász, és ha nem fogjuk a nyakörvet, elkapta volna Ágicát. A dolog érdekessége, hogy a cirmos nem is sejtette, milyen veszélyben forgott.

A nyitott genetikai vadászösztönnél a ragadozó örökli a vadászó kedvet (motivációt) és azt a „tudást”, hogy mivel nyugtathatja meg az ösztönt. A zsákmányolás tárgyát (a zsákmányt) és a vadászat fogásait meg kell ismernie. Ez a természetben élő ragadozó nagy fokú alkalmazkodását teszi lehetővé! Azonos fajhoz tartozó farkas (a kutya őse) a különböző éghajlati és domborzati viszonyok között eltérő zsákmányállaton él. Ez tette lehetővé, hogy elterjedhetett a trópusoktól a hómezőkig. Alkalmazkodóképessége miatt pedig a kipusztítására tett kísérletek (eddig) szerencsére többségében kudarcot vallottak.

A vadászösztönből eredeztethető, és azzal rokon a terelőösztön. A falkában vadászó ragadozóknál megfigyelhetjük, amint zsákmányállatok csordáit megkergetik. Az etológusok ezt „pásztorolásnak” nevezik. A ragadozók (farkasok, hiénák, kutyák stb.) miközben meghajtják esetleges áldozataikat, kiválasztják a gyengébb (öreg, beteg), vagy sérült, sánta egyedeket. Ez a viselkedés annyiban hasonlít a terelőkutyák munkájára, hogy itt sem fut végig az egész zsákmányoló viselkedés. Azt csak a rendellenesen menekülő zsákmány mozgása váltja ki.

Bouvier kecskéket terel

A terelőkutyafajták – különösen az érzékeny, sérülékeny juhokra specializálódott juhász kutyák – könnyörtelen „juhász kampószelekción” mentek keresztül. Csak azok az egyedek maradhattak meg, melyek a „zsákmány” üldözését kontroll alatt, irányításra végezték. A túl önálló egyedek és azok, amelyek nem tanulták el a terelt állatot megkímélő **gátolt harapást**, hamar

befejezték a nyáj melletti – és földi – pályafutásukat. A terelőösztönnel a zsákmányszerző ösztönből való származását bizonyítja a német juhász kutyák múltbeli vadászó híre. Az '50-60-as években már népszerű fajta elvadult példányai nagy károkat okoztak a vadállományban. A „farkaskutyákon” a dilettánsok szerint farkas-vérük hatalmasodott el és ezért olyan ebrendelet is született, ami külön büntető adóval sújtotta a fajtát. A korszak kinológusainak – dr. Kováts Zsolt vezetésével – csak nagy erőfeszítések árán sikerült meggyőzni a közvéleményt arról, hogy a német juhász kutyája sem közelebbi rokona a farkasnak, mint más fajták, és változtatni az adórendeleten. A német juhász kutyát atlétikus felépítése és feladat nélkül maradt terelő-zsákmányszerző ösztöne tette hírhedt vadászóvá.

A sportkutyát tapasztalatai tanítják meg arra, hogy zsákmányoláásnak tárgya ne a természetes zsákmányállat legyen, hanem a labda vagy a védőkar. A kölyök zsákmányszerző viselkedését kezdetben minden kíváلتja, ami tőle elfelé (menekülve) mozog. Fontos, hogy ezt kihasználva 6-8 hetes kortól a kiskutya gyakran kergethesse a labdát vagy a puha rongyot. Jelentősen fokozhatjuk az ingerhatást, ha madzagos labdát használunk, és a rongyra is erősítünk hosszabbító zsineget. Az így kialakított játékeszközök a legváltozatosabb ugrabugrálásra, vergődésre képesek. A zsineg végén életre kelnek, látszólag önállóan mozognak a kölyök orra előtt. Megfelelő ösztönös képességeket örökölt kutyánál a hatásuk frenetikus. Idővel megpillantásuktól is szinte extázisba esik a kiskutya.

A képességfejlesztés megkezdése már a tenyésztő feladata. Az új gazda pedig folytassa tovább a tervszerinti, céltudatos játékot. A kiskutyának mindig győznie kell, mert csak a sikerélményből tanul. Nagyban megkönnyítjük későbbi munkánkat, hogyha a kiképző pályára már egy „apportbolond”, a rongyot nagy hévvel húzó-vonó kutyával kezdünk kijárni.

A foglalkozás mindig játékos karakterű legyen. Tanulja meg a kölyök, hogy jó dolog a többi kutyával hancúrozni, de a legkedvesebb játszópajtás mégiscsak a gazda. A zsákmányolásra is érvényes az aktivitásspecifikus és az ingerspecifikus kifáradás. Ezért a játékot akkor érdemes abbahagyni, amikor a kutyának a legjobban tetszik.

A zsákmányszerző viselkedés prioritása (elsődlegessége) a sokféle alkalmazási lehetőségen túl abból ered, hogy a következőkben tárgyalt ösztönökkel szemben a vadászat indulatmentes. A ragadozó nem haragszik a zsákmányra. A végcselekvés (a zsákmány biztonságos helyre cipelése) pedig maradéktalanul megnyugtatja a kutyát. Bármennyire is sikeres a küzdelem az ellenséggel, annak megfutamodása után is marad a feszültség vagy düh a győztesben. Az őrző-védő gyakorlatokat ezért fejezik be a profik a védőkar elcipeltetésével. A segéd fenyegetése, botütése keltette feszültség így átirányítva (kanalizálva) a zsákmányolásba, maradék nélkül levezethető. A kutya az időnkénti kellemetlen ingerek ellenére is „jó érzésekkel eltelve” megy le a pályáról.

2. A védő- és a kitérő (menekülő) ösztön

Az őrző-védő gyakorlatok jelentős része nem tanítható meg a zsákmányszerzés alapján. Azt a különleges esetet leszámítva, amikor a sarokba szorított zsákmányállat megtámadja a ragadozót (menekülés előre), a vadászat mindig üldözésből áll. A vizsgaszabályzatok azon gyakorlatai, amelyekben a segéd támad, illetve a segéd és a kutya között küzdelmet írnak elő, más ösztönös képességek fejlesztését igénylik.

A védő-, az agresszió- és a küzdőösztön együtt munkálnak a „rátámadás” vagy a „bátorságpróba” gyakorlatnál. A könnyebb érthetőség kedvéért mégis külön tárgyalom őket és az „ellenjátékosukkal”, a kitérő- vagy menekülőösztönrel már a védőösztönt ismertető fejezetben foglalkozom.

2/a. A védőösztön

A védőösztön motivációja különböző lehet attól függően, mely viselkedési funkciókörben lép fel. A kutya védi magát, a zsákmányát, a területét, párját, kölykét, a falkatársát stb. Az ösztön célja a rivális elűldözése. A falkatárs megvédelmezésének ösztöne működik, amikor a kutya védi a gazdáját, annak családtagjait, vagy amikor a pásztorkutya a nyáját, vagy a gulyát vigyázza.

Az őrző-védő gyakorlatok tanításakor a zsákmányszerzést idővel össze kell kapcsolni a zsákmány megvédésével. A mindenkor egyenletes teljesítmény szempontjából fontos az ösztönös védőkészség fejlesztése, mert kevésbé hat rá az aktivitás- és ingerspecifikus kifáradás.

A gyakorlatban a védő ösztöncselekvés kiváltásának demonstrálása a következőképpen képzelhető el: a segéd a kutya felé közelít, óvatosan, menekülésre készen, eközben fenyegeti a kutyát. Amikor az védekezik (ugat, morog, harap), a segéd elmenekül, a kutya elérte az ösztöne vezérelte célját.

Sajnos a kutyák nagy része nem örököl olyan kifejezett „megvédem magam” képességet, hogy az ösztönös védőkészség fejlesztése nélkül így reagáljon. Ezért zsákmányörzéssel, területvédelemmel stb. kapcsoljuk össze a gyakorlatot (ezzel fokozva a motivációt). A táplálkozási vagy a szaporodási funkciókörbe tartozó más ösztön motivációja segítheti a kutyát abban, hogy megvédje magát. Közérthetőbben: a félénkebb szuka is határozottabban támad, ha nemcsak magát, hanem kölykeit is védelmezi. Az ösztönös védőkészség fejlesztésénél soha ne feledkezzünk meg arról, hogy a fenyegetés a kitérő (menekülő) ösztön kulcsingere is.

2/b. A kitérő (menekülő) ösztön

A fenyegetés, mint kulcsinger nem szükségszerűen nyílt támadás. Lehet, hogy az ellenfél viselkedése, testtartása elég fizikai vagy pszichikai hatást gyakorol a gyengébbre, és meghátrálásra készíti. A kitérő viselkedés ösztöncélja a fájdalom elkerülése, a fenyegető vagy ellenséges hatás keltette feszült állapotból való szabadulás. Az ösztönös cselekvés a kulcsinger fajtájától, erősségétől, a kutya pillanatnyi állapotától és a szituációtól függően többféle lehet:

- Menekülés
- Kitérés az erősebb útjából
- óvatos magatartás
- Engedelmesség
- Fedezékbe húzódás
- A tevékenység (pl. evés) abbahagyása
- Az erősebb előtti behódolás, megalázkodás stb

A kitérő, illetve elkerülő viselkedés inger- és aktivitásspecifikus kifáradás nélküli ösztönös funkció. Ezért mindig aktivizálható. A kutyánk nem teheti mindig azt, amit szeretne. Az állat örökletesen hajlamos az un. óvatos viselkedésre. Az ismeretlen veszélyesnek tűnő tárgyakhoz emberekhez a kutya is - örökletes adottságaitól függően - óvatosan közelít. Ez a természetben életmentő lehet, az ember viszont sokat tesz azért, hogy ezt a tulajdonságot a kutyából kiszelektálja. Az ember mellett csak a kutya képes a szabálykövető viselkedésre. Ahhoz, hogy a hajlamból tényleges szabálykövetés legyen, szakszerű és türelmes nevelésre is szükség van. A hosszú távú harmonikus együttélés az engedelmességre épül. A szükséges és elkerülhetetlen kényszerítésre a kutya olyan konfliktuskerülő viselkedéssel reagál, amit megerősítve (jutalmazva) a kívánt magatartást kondicionáljuk. A kényszerítésre adott ösztönös kerülő válasz rögzítése klasszikus kondicionálással, fontos és a kiképzésben sajnos elkerülhetetlen és nélkülözhetetlen feladat.

A kulcsinger erőssége és a kutya érzékenysége eldönti, milyen viselkedésválaszt kaptunk az idegen fenyegetésére. Ha nagyon szakszerűen akarjuk megfogalmazni: a kevésbé bátor kutya az enyhe fenyegetésre védekezik, de ha a fenyegetés erősödik, a konfliktushelyzetben például ambivalens viselkedést mutat (vicsorít, szőrborzolás, morgás, párosulva hátrasunt fülekkel, behúzott farokkal és hátrálással). Még tovább fokozva a fenyegetést, a kutya elszalad, menekül.

Már említettem, hogy a fenyegetés módja és a kutya pillanatnyi állapota befolyásolja a reakciót. Az éhes kutya jobban védi a táplálékát, a gyáva szuka rendíthetetlenül védi a kölykeit, az utcán bátortalan kutya otthon, territóriumában védelmében vadul támad...

A kiképzés során, az életkor előrehaladtával a védőösztönös viselkedés a sikerélmények hatására és a szervezet természetes érése (maturáció) miatt erősödik. Kezdetben a fenyegetés csak akkor legyen, hogy mindig eredményes védekező reakciót kapjunk. Később a magabiztos, érett, szakszerűen képzett kutya már komolyabb támadásra is heves védekezéssel reagál.

2/c. A fenyegetés és a védőösztönt kiváltó más kulcsingerek

Jellegzetes fenyegető viselkedés (farkas)

A fenyegetés biológiai funkciója eltántorítani, kitérésre, menekülésre kényszeríteni a konkurensokat, hogy ne legyen szükség felesleges, valódi küzdelemre. Leggyakoribb fenyegetés a test méreteinek megnövelése, a „fegyverek” mutogatása. A béka felfújja magát, a madarak tollazatukat borzolják, a macska púpozza a hátát és karmait, fogait mutogatja. A kutya azzal „akar” nagyobbak látszani, hogy kihúzza magát, és a hátán borzolja a szőrt. Fenyegetően mutogatja fogait, vicsorítva hörög-morog.

A kikötött kutya fenyegetése fixírozással

A fenyegetés egy formája, amikor a fenyegető mereven nézi (fixírozza) a másikat. Egy bátortalan falkatársnak már az is elég, ha a falkavezér csúnyán ránéz, eloldalog az útból. Még mindig hallani olyan „szakvéleményt”, hogy az ember tekintetének „mágikus hatalma” van, ezért az állatok csak rövid ideig állják, ha szemükbe nézünk. Pedig csak arról van szó, hogy az ember merev, fixírozó nézését az állat fenyegetőnek érzi, és kitérő viselkedéssel reagál rá.

Védekező reakciót kiválthat akár az üdvözlő szertartás elmaradása is. Ha vendég érkezik a házba, ahol kutya van, addig méregeti bizalmatlanul a kutya, amíg az ismerkedési rituálém át nem estek, a vendég viselkedéséből, szagából „mintát nem vesz”. Fenyegetésként értékeli a kutya az idegen közeledését, ha megközelíti zsákmányát, partnerét, kölykeit. Ilyenkor már a közeledés a védekezés kulcsingere.

Nyílt agresszióra csak nagyon öntudatos (általában idősebb, tapasztaltabb) egyedek reagálnak védekező viselkedéssel. A kutyák többsége a nyílt agresszióra csak akkor harap, ha a kitérésre nincs mód. A rövid pórázon tartott kutya a segéd fenyegető agressziójára úgy reagál, mint a már példaként említett őz. A „menekülés előre” reakciót alkalmazhatjuk a fogás megtanítására, de csak akkor éljünk vele, ha semmilyen más módszer nem vezetett eredményre. Ha a fenyegetésre, nyílt támadásra (csipkedés) a gyáva kutya végre kitámad, azonnal fusson el a segéd. A rövid pórázon tartott kutya a gazda közelségéből, biztatásából is bátorítást kap. Türelmes munkával a félelemből fogó kutya is „kiképezhető”. Mivel soha nem lesz megbízható védőkutya, szerintem kár a fáradságért; „senki nem lépheti át a saját árnyékát”. Az örökletesen gyenge adottságokat a legügyesebb kiképző is csak időlegesen és egy bizonyos mértékig leplezheti el.

Más a helyzet a jó adottságú kutyával. A kezdetben – vulgárisan úgy mondjuk – „nyitottan fogó kutya is mutathat ambivalens viselkedési jellegzetességet; ilyenkor elemezni kell az eddigi munkánkat és megkeresni, hol követtünk el hibát. Ha időben korrigálni tudunk, még bízhatunk a jó adottságokban, amik elfeledtetik a túl agresszív segédelésből eredő kellemetlen emlékeket. A mimika elárulja az elméletileg is képzett szakembernek, mely ösztönközpontok és milyen erővel hatnak a kutyára.

A fejezetet azzal kezdtem, hogy a fenyegetés célja a küzdelem megelőzése, elkerülése. A magabiztos, jól képzett kutyának erre nincs szüksége, mert nem megfélemlíteni, hanem legyőzni akarja ellenfelét.

A kiképzősegéd az ösztönös képesség fejlesztésekor ügyesen fenyegetsen. Egy olyan ambivalens viselkedést mutasson, melyben fontos szerepet kapnak a félelemre utaló jelek. Minél jobban érzékeli a kutya, hogy a segéd fél tőle, annál erősebb védekező reakcióval válaszol a fenyegetésre, annál energikusabban, magabiztosabban fog.

2/d. A védő (és a kitérő) hajlam fejlesztése

A fenyegető és fenyegetett magabiztossága, vehemenciája dönti el, hogy a két ösztönös cselekvés közül melyiknek a mozgásmintája fog dominálni.

A kétféle ösztönös reakció alakulását több faktor is befolyásolja, de mindenek előtt az **életkor**. A védőösztön érése az első és a harmadik év közé tehető. Ebben az időszakban a nemi érettséggel összhangban egyre fontosabbá válik a kutya számára a falkában elfoglalt rang és a territórium védelme. Ahogy egy kamasz fiú sem olyan magabiztos és határozott, mint egy felnőtt, a növendékkutya sem mer szembeszállni az idősebbekkel.

A védőösztön örökletes, nyitott genetikai programmal szabályozott viselkedés, melyet az élettapasztalatok és az ösztön természetes érése (maturáció) fejlesztenek. Azt, hogy örökletes, nem szükséges nagyon bizonyítanom. Öt-hat hetes kiskutyák viselkedése között már olyan különbségek lehetnek, melyek jelzik, hogy az alom egyedei nem egyforma alapokkal, adottságokkal indulnak az életbe.

A védő-, az agresszió- és a küzdőösztön nem egyformán jellemző minden fajtára. Gondoljunk csak a jagdterrier és a kopók közti különbségre. Amíg a kopófalka az új jövevényt könnyen befogadja, a tenyésztőnek ügyelnie kell, nehogy a jagdterrier alomban a leggyengébben kárt tegyenek alomtestvérei.

A fajtán belül a nemek sem reagálnak egyformán a fenyegetésre. A szuka „hisztisebb”, ingerküszöbe alacsonyabb, a kan agresszívebb, keményebb.

Az ösztönös viselkedés alakulása, alakítása szempontjából – ahogy már utaltam rá – fontos a környezet. Megszokott helyén a kutya határozottabban lép fel. Territóriumának védelmében még a bizonytalanabb kutya is keményen megtorolja a fenyegetést, ugyanakkor a kutyaiskolában kezdetben félénk nyusziként viselkedik. A környezet más módosító ingerei, a zsákmány, a partner, a kölyök, a falkatárs szintén erősíthetik a védőösztönös viselkedést (ingerösszegződés szabálya). Környezeti tényező a kiképzősegéd szakszerű vagy éppen dilettáns ingerlése, a jól vagy rosszul felépített tanulási – kiképzési metodika is...

2/e. Menekülési-, kritikus- és egyedek közötti távolságtartás

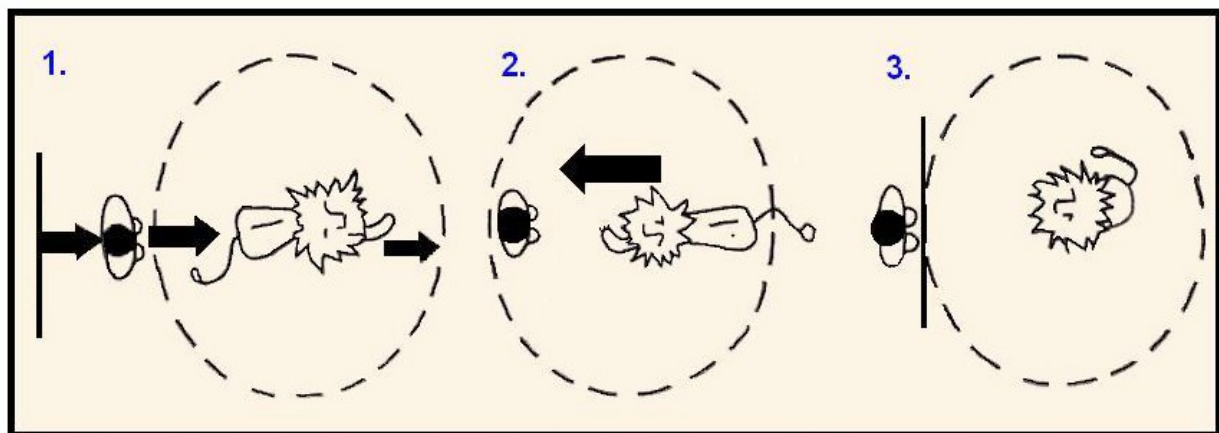
Menekülési távolságnak nevezte el Hediger professzor azt a pontot, amíg az állat a más fajtába tartozó ellenségét közel engedi anélkül, hogy elmenekülne. Bizonyos távolságon túl elhelyezkedő veszélyforrás már nem vált ki menekülést. A fürgébb antilopok közelebb engedik az oroszlánt, mint a gyengébb futóképességű gnú. Egyenes arány van az állat méretei és a menekülési távolság között. Az előbb említett antilop már akkor menekülni kezd, ha az ember körülbelül négyszáz méterre megközelítette. A gyík menekülési távolsága ezzel szemben csak mintegy két méter. Az ösztönös védőkészség fejlesztése során, a kikötött kutyához távolról közelítő segéd – fajtától, egyedtől függő távolságra érve –, az addig közömbösen szemlélődő kutyából reakciót vált ki. Ez a reakció a helyzettől, a fenyegetés módjától, intenzitásától és a kutya kvalitásától függő. A menekülési távolságra közelítő segédet a kutya támadja, konfliktusos viselkedést mutat, vagy menekülni próbál.

Ahol van menekülési ösztön, ott van **kritikus távolság** is. A kritikus távolságon (Hediger) azt a keskeny sávot, illetve zónát értjük, ami a menekülési és a támadótávolság között van. A támadáson itt a „menekülés előre” reakciót értjük. Az állatkerti oroszlán mindaddig menekül a közeledő ember elől, amíg leküzdhetetlen akadályba (rács) nem ütközik **1.** Ha most is tovább közelít az ember, csakhamar az oroszlán kritikus zónájába kerül, ahol a sarokba szorított állat irányt változtat és lelapulva, a félelem jeleit is mutatva (szuperpozíció) az ember felé kezd lopakodni **2.** Lásd 15. ábra.

A klasszikus cirkuszi vadállatszámokban olyannyira következetes az oroszlán mozgása, hogy még az elébe tett akadályt – például széket – is hajlandó megmászni, csak hogy közelebb férközhessen az emberhez. Ha az „oroszlánszelídítő” a széken akarja tartani az állatot, gyorsan kilép a kritikus zónából **3.** Az oroszlán abban a pillanatban felhagy az ember követésével. Az idomár látványos „védekező eszközei” – ostor, fegyver, bot – csak kirakati kellékek.

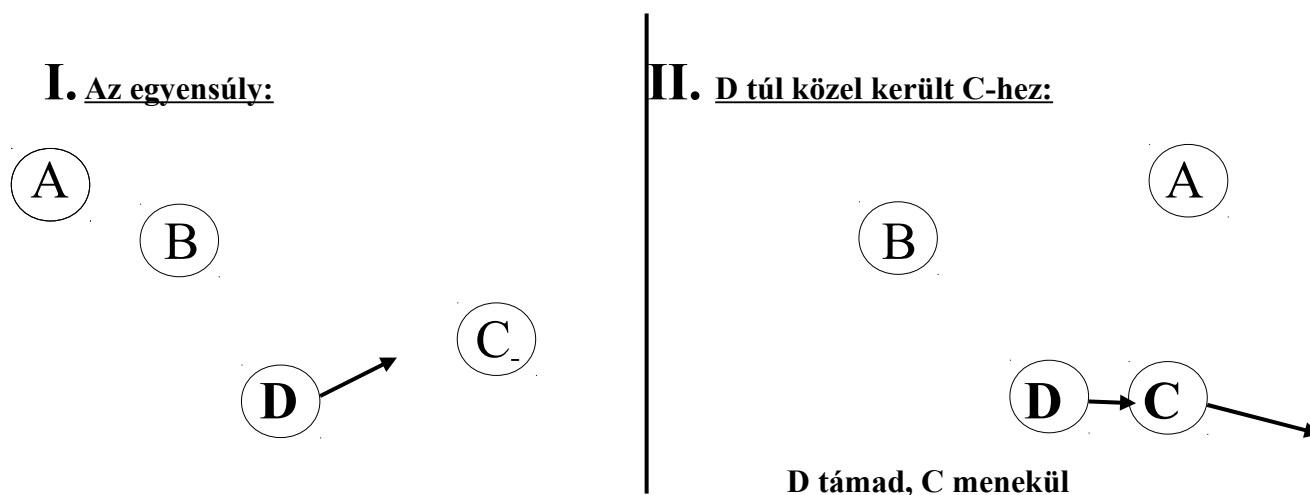
Hediger azt állítja, hogy centiméter pontossággal ismeri az állatok kritikus távolságát
14. ábra (E. Hall: „Rejtett dimenziók” című könyve nyomán).

15. ábra: Kritikus távolság (E. Hall)

Természetes körülmények között a csapatban élő állatok egymástól bizonyos távolságot tartanak. Az egyedek közötti távolság függ fajtól, fajtától, ivartól és életkortól. Az állatok tevékenységük közben, ha átlépik ezt a távolságot, az uralkodóbb (domináns) egyed a gyengébbet elkergeti (16. ábra). Vannak távolságtartó (szarvasmarha, ló, kutya) és érintkező (juh) fajok. A fajták között is tehetünk hasonló megkülönböztetést. A falkában vadászó kutyák kontaktus tűrése nagyobb, mint a többi fajtáké. Az ellenkező neműek között is kisebb az egyedi távolság. Fialat kutyákat az idősebbek közelebb engedik magukhoz, türelmesebbek velük. A rangsorban elől állók nagyobb egyedi távolságot (individuális distancia) tartanak, mint alárendelt társaik.

16. ábra: Egyedi távolság

Skizofréniás betegeket vizsgáló orvosoknak a betegek azt mondták, a túl közel jövő embertársaktól érzett riadalmukat az okozta, hogy az „én határai a testen kívül húzódnak”.

A szélsőséges zsúfoltság (túl sok egyed kis területen) állandó konfliktushelyzetet okoz. Az állatok nem tudják megtartani a komfortérzetükhöz szükséges egyedi távolságot. Az adrenalin túlermelését, a mellékvese megnagyobbodását (jellegzetes stressz-szindrómák) tapasztalták a kutatók kísérleti patkány populációkban. Ha a körülmények nem változtak, a populáció összeomlott, elpusztította önmagát (kannibalizmus lépett fel). Hasonló okokra vezethető vissza a hirtelen meginduló (esetleg önpusztító) elvándorlás a lemmingeknél és a sáskáknál.

3. Az ösztönös agresszivitás

A kutatók vitatkoznak még azon, hogy létezik-e önálló agresszió-ösztön. Az agresszív viselkedéssel kapcsolatban olyan önálló üresjáratú reakciót, amely az ösztön „tisztá” megjelenését bizonyítaná, még nem találtak. Az agresszivitás öröklődik, viszont az agykutatók bebizonyították, hogy létezik olyan ösztönközpont az agyban, amely az agresszivitásért (genetikailag kódolt mértékben) felel. Nem célom állást foglalni a teoretikusok vitájában. A probléma összetettségét jól szemlélteti az agresszív viselkedés három determinációja:

1. A **tanulási-modell** az agresszivitást a korai fejlődési szakaszban szerzett tapasztalatokra vezeti vissza. A látott példák utánzása, a spontán agresszivitás sikere tanító hatású. A kölyök ellesheti az idősebb kutyától, milyen előnyökhöz juthat (jobb és több táplálék, fekvőhely stb.) agresszív viselkedéssel. A kiskutya agresszivitását fokozza, ha az ellenfelét határozott fellépésével sikerül a fekvőhely vagy az etetőtál közeléből elkergetni.

2. A **frusztráció-agresszió modell** egy közismert jelenséggel magyarázza az agresszivitás kialakulását. Ha egy erősen motivált cselekvés végrehajtása elé akadály gördül, a várt cél vagy jutalom nem érhető el. Ez a helyzet negatív érzelmi töltetű (pl. düh) reakciókhoz vezet. Ha a frusztrációt előidéző helyzet hosszabb ideig hat, agresszív viselkedés alakul ki. Frusztrációt okozhat durva bánásmód, túl sok egyed együtt tartva kis helyen stb.
3. A viselkedéskutatók harmadik csoportja az agresszivitást **örökletes agresszióösztönre** vezeti vissza. Ezt nevezik Lorenz-Freud féle ösztönmodellnek. Erős rokontenyésztéssel sikerült különböző agressziókészségű egértörzseket kitenyésztetni. Amikor két, egymástól nagyon eltérő agresszivitású törzset kereszteztek, az első generációban az utódok agresszivitása a két törzs között volt (intermedier öröklődés menet).

Ha az agresszióösztönt a kutyakiképzés szempontjából elemezzük, kevésbé fontos a teoretikusok vitája, ismernünk kell viszont, motivációját, kulcsingerét, az ösztön célját, vagyis biológiai jelentőségét. Ezen kívül állást kell foglalni; alkalmazzuk-e (és ha igen, hogyan) az őrző-védő kiképzés gyakorlatában.

Megkülönböztethetünk konkurens fajok közötti és fajon belüli agresszív viselkedést. Ez utóbbi magatartás attól függően, hogy csoporton belül vagy idegen fajtárral szemben jelentkezik, különbözhet. Általában akkor jelentkezik, ha valamely létfontosságú erőforrásból korlátozott mennyiség áll rendelkezésre. Megfigyelhető például a csoporton belüli rangsorrend kialakításakor a jobb pozíció megszerzéséért, a táplálékért, a vízért és a partnerért vívott küzdelemkor. Motivációja az élelemszerzés, a párkeresés, a terület (territórium) elfoglalása stb. Az agresszív viselkedést a rangsor kialakulása csökkenti, felbomlása pedig erősíti. Megjelenésében fontos szerepe lehet a tanult elemeknek. Az egyedfejlődés során az önbizalom növekedése, a győzelemtudat is segíti az agresszió erősödését. A külső ingerek az állat rendelkezésére álló területtel kapcsolatos változások, a fajtárs színe, testtartása, formája.

Belső tényezők növelhetik, vagy csökkenthetik az állat különböző ingerekre adott válaszában agresszív jellegét. Ezek közül a nemi hormonok szerepe igen jelentős. Általában a hímek agresszívabbak. Más viselkedésformák motivációi is módosíthatják az agresszív viselkedést (pl. éhség). **Az agresszióösztön célja a létfontosságú erőforrások, az élettér és a megfelelő partner stb. megszerzése, a konkurens elűzése, esetleg elpusztítása.** Amíg a reaktív védőösztön „megelégszik” a pozíciók megtartásával, az aktív agresszióösztön a szükségletek erőszakos elhódítására, megszerzésére sarkall.

Az őrző-védő kiképzésben a gyakorlatokat úgy kell felépíteni, hogy a siker növelje az önbizalmat, a győzelemtudatot, és ezen keresztül az agresszivitást. Külföldi szakcikkekben többen helytelenítik a zsákmányszerző ösztön és az agresszióösztön alkalmazását a fogás tanításában. Úgy vélik, az őrző-védő munkával összeegyeztethetetlen a zsákmányolás, mert a kutya ne azt tanulja meg, hogy a segéddel nem törődve hogyan szerezheti meg a védőkart (a zsákmányt), hanem, hogy a védőkar megfogásával a támadó segéddel szemben megvédheti magát és gazdáját. Attól félnek, a zsákmányszerzés tanításával a puha (védőkészséget kevésbé örökölt) kutyák is sikeres vizsgát, tenyészmelet, körungot tudnak tenni, és ezáltal a tenyésztésbe kerülve leronthatják az állományt. Az okfejtés logikus, de hibás, mert nem vesz figyelembe néhány szempontot.

A zsákmányolást helyesen alkalmazók nem fejezik be a tanítást a zsákmányszerző képesség fejlesztésével. Nehéz is olyan gyakorlatot kitalálni, ahol csak a vadászösztön kap kulcsingert. A megszerzett védőkart a kutya félti, nem akarja visszaadni. Később, ahogy a kutya életkora megengedi, lehet a védőkészséget is fokozatosan fejleszteni. A vizsgaszabályzat azon gyakorlatai, ahol a segéd támad, üt, fenyeget, zsákmányolással nem tanítható meg. A tenyészmelet, körungon a jó szakember meg tudja állapítani a belső tulajdonságok összességének minőségét. A látványos lendülettel ugró kutya fogását a terhelési szakaszban is figyelni kell. A fogás egyébként is csak az egyik –igaz nagyon fontos- értékmérő. Nem biztos, hogy a hevesen támadó kutya kiegyensúlyozott alaptermészetű is, gondoljunk a félelemből harapóra. Az ilyen kutya a többi megmérettetésen (tetoválási szám ellenőrzése, súly és magasságmérés, küllembírálat, lövés iránti közömbösség vizsgálata) „lebukik”. A helyes ítélet a bíráló tudásán múlik.

A védőkar cipelése a kutya kiegyensúlyozottsága és egészsége szempontjából is fontos. A védőösztön kulcsingerei azonosak a kitérő, menekülő ösztönével. A kialakuló konfliktushelyzetből való szabadulás egyik módja az, amikor a feszítő energia egy másik ösztönös cselekvésben vezetődik le (pótcselekvés). A védőkészség fejlesztésekor óhatatlanul fellépő konfliktushelyzetből a kutya a zsákmány elcipelésével szabadulhat.

A zsákmányszerzés végcselekvése megnyugtatja a kutyát, nem marad benne – idővel neurózist, szervi károsodást okozó – feszültség. A kiképző célja a felszabadultan, vidáman, kiegyensúlyozottan teljesítő kutya. A védőszolgálat komolyságát a zsákmányszerzéstől féltő szerzők egy része az agresszivitás fokozását is hibásnak tartja. Legtöbbet hangoztatott érvük, hogy a gyakori utcai baleseteket, a kutyaharapásokat az agresszivitás okozza. A kutyasport népszerűségét féltik az újságokban vagy a televízióban közzétett rémtörténetektől. Az aggodalmuk jogosnak tűnik, csak azt nem veszik észre, hogy a harapások döntő többségében képzetlen, neveletlen kutya a vétkes.

Trumler: „Tudom, hogy az esetek többségében, amikor a kutya fajtársával vagy az emberrel szemben agresszívvá válik, természetellenes életkörülményeket találunk fiatal korban. Emiatt az agresszív viselkedés ingerküszöbe olyan alacsony szinten rögzül, hogy viszonylag kis inger már az ösztönt kiváltó kulcsingerként hat”.

A vizsgaszabályzat megköveteli a jóindulatú közömbösséget. Egyes gyakorlatok, például a csoporton való áthaladás, éppen ezt a tulajdonságot vizsgálja.

Az agresszivitást a sikerélmény erősíti. A kiképző szabályozni tudja, mire irányulhat a kutya agresszivitása. A sokszor mesterségesen előidézett frusztráció eredményeképp kialakuló veszélyes és káros agresszivitás – az ún. harci kutyák kiképzési módszere – ellenérzete létrehozta az agresszivitásmentes módszert. A '80-as évektől erős sajtótámogatást is kapó vélemény még a kutya őrző-védő felhasználásának korlátozását is felvetette. Az erős indulatokat sem nélkülöző sajtóvitában a kutyakiképzés szakemberei nemcsak elhatárolódtak a harci kutyáktól és idomáraiktól, hanem népszerűsítették a kutyakiképzés korszerű, az állatvédelembe nem ütköző módszereit. Ebbe beletartozik az állat hasznos és természetes, kellő mértékű agresszivitásának a felhasználása is. Ezt nevezzük **egészséges agresszivitásnak**.

Dorit Urd Feddersen-Petersen etológus Németországból, a német juhászkutya agresszivitásáról írt tanulmányában, nagyobb egyedszámban (falka) együtt tartott labrador retrievert, óriás és törpe uszkárt valamint német juhászkutyát vizsgált. A falkában élő törpe uszkárok kimondottan agresszívnak mutatkoztak, mert nem voltak képesek a kialakult hierarchiát tartósan megszilárdítani. A szociális kifejező viselkedési módok hiánya miatt, rendszeresen – sérüléssel járó – harapással intézték el a vitákat. Az evolúció során a farkasnál kialakultak azok a kommunikációs technikák, test és hangjelek, melyek rítusokban vezették le az agresszivitást. A farkas falka csak úgy maradhatott sikeres, ha elkerülte a felesleges sérüléseket. A farkasok a viták túlnyomó részét jelzésekkel rendezik, és csak ritkán jutnak el a harapásig. Az uszkárokkal ellentétben a német juhászkutyákból álló falka viselkedése, kommunikációja a farkasokéhoz hasonlított. A csoport rangsora stabil volt és kiegyensúlyozott szociális viselkedést mutatott kiterjedt optikai és akusztikus jelrendszerrel (a retrieverek a német juhászkutyák és az uszkárok között átmenetet képeztek).

A szerző véleménye szerint ez az egészséges viselkedés a százéves tenyészkiválasztás eredménye. A vizsga- és körung szabályzat a sokoldalú, kiegyensúlyozott szociális viselkedésű kutyákat támogatja és helyezi előtérbe, tehát az őrző-védő kiképzés – ha a korszerű elvek szerint végzik – elengedhetetlen feltétele a fajta fejlődésének!

Ezzel szemben sok háziállat tenyészkiválasztása csak küllemi kritériumok alapján történik, és ez viselkedészavarok kialakulásához vezethet. Ennek jele a szociális viselkedésrepertoár satnyulása, torzulása. Ez pedig a direkt agresszivitást, a kutyaharapások megszorodását eredményezheti!

Az agresszíven ugató, keményen fogó, kiegyensúlyozott, fegyelmezett kutya lehet egyben kellemes társ és jóindulatú a gyermekekkel, felnőttekkel, fajtársakkal és háziállatokkal szemben –ahogy ezt Max v. Stephanitz a német juhászkutya számára a standardban előírta.

A fogás intenzívebb, ha több ösztönképesség együtt sarkallja a kutyát. A menekülő segéd zsákmányként viselkedik. A visszatámadóval szemben a kutyát védőösztöne segíti. Harc közben a kutyában az egészséges agresszivitás és a küzdőösztön „dolgozik”.

4. A küzdelem öröme

Talán nincs is önálló küzdőösztön. A kutya küzd a zsákmányával, falka konkurensével stb. Mégis meghonosodott a fogalom, mert a kutya egy kívánatos viselkedését jól jellemzi. Ezért olvashattuk a régebbi németországi (SV) és magyarországi (MNJK) Származási Bizonyítványain a német juhászkutyák körüngléírásaiban a következőket: „A bátorság és küzdőösztön kifejezett”.

A kiképzők azt a kutyát keresik, amelyik örömet leli a segéddel való küzdelemben. Örömet a küzdelem annak a kutyának ad, amelyik felszabadultan tudja erejét a segéddel összemérni, nem pedig állandóan „az életéért harcol”. Arra a kutyára mondhatjuk, hogy kifejezett a küzdőösztöne, amelyiken látszik, élvezni a küzdelmet.

Általánosan elfogadott vélemény, hogy azt a viselkedést, amit küzdőösztönnek hívunk, a játékból ered. A játékos birkózás, rongycibálás közben a kiskutya megtanulja az eredményes fogásokat és a küzdelem örömeit – amit a játék közben érez –, szeretné minél többször „megkapni”. A jó kiképző tudatosan átmenti a játék örömeit a felnőtt kutyába. Engedi a fiatal kutyát játszani, mert ez az egészséges fizikai és értelmi fejlődést segíti. A játékban a gazda is vegyen részt.

Akkor sikeres a nevelés, ha a kiskutya ugyanolyan szívesen játszik a gazdival, mint a másik kutyával. A játék közben a kutyának nem szabad parancsolni, mert a későbbi küzdelem felhőtlen örömeit a korai kényszerítés elveheti. A legfelszabadultabb küzdelem a zsákmány legyőzése, mert attól a kutyának nem kell tartania. A zsákmányolás közben nem érik olyan ingerek, melyek a kitérésre ösztönöznék, vagy konfliktushelyzetet teremthetnek.

Dr. Raiser azt tapasztalta, hogy kifejezett védőösztönű, bátor kutyák is megbuktak a vizsgán, mert a felugatásnál és az üldözéskor nem mutattak kedvet a küzdelem felvételére. Segédelés közben a fenyegetésre keményen fogtak ugyan, de amikor az tovább védekezett, passzívakká váltak. Megfigyelte, hogy a kifejezett küzdőösztönű kutyák egyben lelkes zsákmányolók is. A zsákmányszerző ösztön viszont nem egyenlő a küzdőösztönrel. Küzdelem közben a kutya meg akarja a kart védeni és a segédben konkurenst is lát, akit le kell győzni (agresszió).

A kifejezett küzdőösztönű kutya felszabadultan, örömmel és magabiztosan veszi fel a küzdelmet a segéddel. A segéd fenyegetésére, a botütésekre nem reagál, tehát terhelhető. Az újabb körung- és vizsgaértékelésben a bíró már a küzdőösztön fogalmát kibővítve, a kutya **Ösztönös** adottságait, **Magabiztosságát** és **Terhelhetőségét** elemzi. Nincs lényeges különbség, de az **ÖMT** komplexebb, korszerűbb.

A bemutatott ösztönképességeket alkalmazzák a legtöbbet a kiképzési gyakorlatban. Ez nem azt jelenti, hogy az értelmes kutya bonyolult viselkedés-repertoárjának bármely további elemét nem használhatjuk fel. A kutyakiképzés azért különleges sport, mert egyformán edzi a testet és a szellemet. Dr. Kotoff Olivér a kiképzőket három kategóriába sorolta. A betanított segédmunkás csak utánozza a megmutatott mozdulatokat, a szakmunkás tudja, hogy mit miért tesz, a mérnök megtervezi a legmegfelelőbb eljárást. A kiképzési kultúra fejlődése elképzelhetetlen az etológiára épülő elmélet megismerése nélkül. Csak a magas szintű elméleti és gyakorlati tudás megszerzése után válhatunk a kutyakiképzés mérnökeivé!

5. Összefoglalás

A viselkedéskutatás legújabb eredményei a kutyakiképzésben is új iskolát teremtettek. A humánus és eredményes munka feltétele a megfelelő elméleti tudás. A reflexológia helyét nálunk is átveszi az ösztönelmélet. A reflex az értelemmel együtt az ösztönös viselkedés mechanizmusa. Az ösztön belső cselekvés, amely reflektorikusan és az értelem segítségével éri el a célját. A nyitott genetikai programú ösztön a tanulás révén lehetővé teszi az egyedek nagymérvű alkalmazkodását. Az ösztönös viselkedést kiváltó kulcsingerre az állat nem vár passzívan. A belső viselkedési készenlét (motiváció) keltette feszültségből keresi a kiutat (appetitív viselkedés), keresi a kulcsingert. Jó kiképző ezt a viselkedési készenlétet felismerve az operáns tanulás törvénye szerint egy feltételes ingert (vezényszó) a viselkedés kulcsingerévé tesz. Az instrumentális kondicionálásnak is nevezett módszer, a kutya viselkedését a kívánt mederbe tereli, a klasszikus kondicionálás letörő monotóniája nélkül. Az öröklött vagy tanult kulcsinger az ösztönközpont gátlását reflexszerűen eltávolítja. Az ösztönközpontok impulzusai az alacsonyabb központok felé továbbítódnak. Minden központban megvan a specifikus gátlást megszüntető *Ö*/öröklött/ *K*/iváltó/ *M*/echanizmusa/. Az ösztönös cselekvés legtöbbször egy egyszerű és rövid, gyakran merev, megváltoztathatatlan végcselekvésben zárul. Ez a cselekvés nyugtatja meg a motiváció keltette feszültséget, ez a megnyugvás az ösztön biológiai célja.

A viselkedés aktivitása függ a kiváltó kulcsinger erősségétől és a motiváció nagyságától. Gyenge motiváció intenciós mozgást okoz, ha viszont a feszültség túl erős, a viselkedés kulcsinger nélkül, üresjáratú reakcióban is „kisülhet”. Ha több kulcsinger egy időben, együttesen éri az állatot, és ezek hasonló tevékenységet váltanak ki, hatásuk összegződhet. Az ingerösszegződésnek és a legtöbb ösztön többször ismétlődő kiváltódásának gátat szab az aktivitáspecifikus és az ingerspecifikus kifáradás. Az élőlényeket érő ingerek több, sokszor ellentétes viselkedésre készítetnek. Emiatt gyakran konfliktushelyzet alakul ki. A konfliktusból a kutya is igyekszik szabadulni. Az egyik ösztön blokkolja a többi, ambivalens, irányát megváltoztató vagy pótcselekvés jöhet létre.

A kiképzési gyakorlatban a kutya valamennyi ösztönképességét felhasználhatjuk. Leggyakrabban a zsákmányszerző, vagy más néven vadászösztönt alkalmazzuk. Megtanítjuk a kutyának, hogy a kulcsinger ne a természetes zsákmányállat, hanem a védőkar, apportfa, labda legyen. Ezt úgy érhetjük el, hogy a kiképzési segédeszközöket mindig a kutyától elfelé mozgatjuk. A zsákmányszerző ösztönt a zsákmány elcipelése nyugtatja meg. A védőösztön biológiai célja a rivális elűzése, az agresszióösztöné a létfontosságú erőforrások, élettér stb. megszerzése a konkurenstől. A küzdőösztön a játékból ered. Kifejezett küzdőösztönű kutya örömmel, felszabadultan méri össze erejét a segéddel.

A védő-, agresszió- és küzdőkészség fejlesztésénél számolnunk kell azzal, hogy a fenyegetés egyben e kitérő (menekülő) ösztön kulcsingere is. Két ösztönös viselkedés központjának egyidejű ingerlése konfliktushoz vezethet.